

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Dadaşov Tacir Sədrəddin oğlunun

Turizm sferasında sığortanın inkişaf perspektivləri

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060403 “Maliyyə”

İxtisaslaşmanın adı:

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

i.ü.f.d Məmmədova G.Q.

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n., dos. İbrahimov Z.H.

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Ə.Ə.Ələkbərov

BAKİ - 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL.MİLLİ SIĞORTA BAZARINDA TURİZM SIĞORTASININ SOSIAL-İQTİSADI MƏZMUNU VƏ FƏALİYYƏT MEXANİZMİ.....	7
1.1.Sığortanın sosial-iqtisadi məzmunu və turizm sferasında sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsasları.....	7
1.2. Milli sığorta bazarının strukturu və onun turizm sahəsində sığorta işinin idarə edilməsində rolu.....	16
1.3. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində turizm sferasında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi.....	24
II FƏSİL.TURİZM SFERASINDA SIĞORTA MÜNASİBƏTLƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ.....	31
2.1. Turizmdə sığorta münasibətlərinin meydana gəlməsi və sığorta sisteminin struktur elementlərinin xarakteristikası	31
2.2. Müasir dövrdə turizmdə sığortalanmanın xüsusiyyətləri və iqtisadi mexanizmin fəaliyyət istiqamətləri	38
2.3. Sığorta münasibətlərinin qloballaşdığı şəraitdə turizm sferasında müxtəlif sığorta növləri üzrə sığortalanmanın rolu və inkişaf perspektivləri.....	45
III.FƏSİL. AZƏRBAYCANDA TURİZM SFERASI ÜZRƏ SIĞORTA MÜNASİBƏTLƏRİNİN TURİZM İQTİSAİDYATINA TƏSİRİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	53
3.1. Ölkəmizdə milli sığorta sisteminin turizm iqtisadiyyatında rolu və dövlətin turist siyasətinə təsiri.....	53
3.2. Azərbaycanda turizm sahəsi üzrə sığorta firmalarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin ölçülməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	60
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	67
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	70
PE3IOME.....	72
Summary.....	73
Referat.....	75

Mövzunun aktuallığı. Sığortanın yaranması tarixinə nəzər salsaq, hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, sığortanın yaranma zəruriliyi insanların baş verə biləcək bədbəxt hadisələrdən qorumaq tələbatı ilə əlaqəli olmuşdur. Buna müvafiq olaraq, dünyanın bir sıra ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar bir sıra tədbirlər həyata keçirilir. Xüsusilə ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra sığorta işinin təkmilləşdirilməsi və ölkəmizin bu istiqamətdə dünya sığorta sisteminə inteqrasiya olunmasına Azərbaycanda bir sıra sığorta şirkətlərinin yaranmasından və bu şirkətlərin nəzdində sığorta növlərinin formalaşmasına təkan vermişdir. Bununla əlaqədar Azərbaycanda sığorta münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olan sığorta haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi və inkişafında çox mühüm rol oynadı.

Məhz qloballaşan dünyada turizm sferası üzrə sığortanın inkişaf perspektivlərinin müəyyənlişməsi müasir dövrün ən aktual məsələlərindən hesab edilir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, turizm sferasında sığorta münasibətlərinin meydana gəlməsi tarixi dövr ərzində sığortanın inkişaf edərək bir sıra sahələrə tətbiq edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Turizm sferası, özü isə insan fəaliyyətinin bir sıra sahələrini əks etdirərək, çox geniş və müasir dövrdə əsas və global xidmət sahəsi hesab edilir. İqtisadiyyatın ən gəlirli sahəsi hesab edilən turizmin özünün də qədim tarixi kökləri mövcuddur. İnsan istirahətinin bütün proseslərini əhatə edən və bu istiqamətdə münasibətləri tənzimləyən turizm özündə istirahət, tarix, mədəniyyət sərvətlərindən bəhrələnmək, iş peşə, idman və dini məqsədlərə eyni zamanda bir sıra məsələləri əhatə edir. Belə olduqda isə insanlar turizm sferasının strukturuna uyğun olaraq öz yaşayış yerlərini dəyişdikləri zaman baş verə biləcək təhlükələrdən qorumaq məqsədilə sığorta daha çox üstünlük verirlər.

Maliyyə kateqoriyası ilə qarşılıqlı əlaqəli iqtisadi kateqoriya kimi çıxış edən sığorta pul vəsaitlərinin dövriyyəsinə və onların bölüşdürülməsi prosesində iştirak edən müvafiq fondların vəsaitlərinin formalaşdırılmasına və istifadəsi üçün zəruri olan məbləğə əsaslanır. Başqa sözlə, sığorta sığortaların əmlak mənafeleləri ilə bağlı

risklərin eləcə də onların həyat və fəaliyyətinə sağlamlığına zərər vura biləcək hadisələr deyil, üçüncü şəxslərin vurulan zərərlərlə əlaqədar sığortalılara qarşı irəli sürdükləri iddiaların təmin edilməsi ilə bağlı bir iqtisadi kateqoriyadır. Bazar iqtisadiyyatının vacib bir atributu kimi çıxış edən sığorta bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə kredit institutunun mühüm kateqoriyasıdır. Sığorta prosesində öz zərərlərinin kompensasiya edilməsi sığortaçının sərəncamında olan ehtiyat fondunun vəsaitləri reallaşır. Bu zaman sığorta fondunun spesifik xüsusiyyəti bundan ibarət olur ki, sığortada iştirak edən şəxslərin ödədiyi sığorta haqlarının hesabına yaradıldığı üçün həmin şəxslərin özlərinə, əmlaklarına baş verə biləcək hər hansı hadisə zamanı zərərin ödənilməsinə istiqamətlənir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, hər şeydən əvvəl, bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət, həm vətəndaşlara, həm də müəssisələr müxtəlif hadisələr nəticəsində baş verə biləcək zərərləri tam şəkildə ödəmək iqtidarında deyil.

Xüsusilə də turizm səfərləri, zamanı insanlar öz təhlükəsizliklərinin təmin edilməsi məqsədi ilə gözlənilməz halların baş verməsi hallarında dəyə biləcək zərərlərin qarşısının alınması və kompensasiyası məqsədi ilə sığortanın müxtəlif növləri üzrə sığortalanır. Turizm sferasında sığortanı aktual edən onun inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirən əsas amillər də elə məhz bununla əlaqədardır. Əbəs yerə deyil ki, müasir dövr, insan həyatının ayrılmaz hissəsini təşkil edən turizm müasir dövrdə əvvəlki dövrlərə nisbətən kütləvi şəkil almışdır. Sadaladığımız bütün bu amillərə əsasən qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

]Tədqiqatın məqsədi və qarşıya qoyulan vəzifələr. Tədqiqat işinin məqsədini turizm sferasında sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi, sığorta sisteminin turizm iqtisadiyyatında rolunun müəyyən edilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri təşkil edir. Sadaladığımız bu məqsədlərə uyğun müəyyən vəzifələrin yerinə yetirilməsi zərurəti yaranır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Turizm sferası üzrə sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsaslarının və sosial iqtisadi məzmununun müəyyənləşdirilməsi ;

- Bazar iqtisadiyyatı şəraitində turizm sferası üzrə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi ;
- Turizmdə sığortalananın xüsusiyyətlərinə və müxtəlif sığorta növləri üzrə sığortanın inkişaf perspektivləri ;
- Ölkəmizdə milli sığorta sisteminin turizm iqtisadiyyatındakı rolu və dövlətin turist siyasətinin əsas istiqamətləri ;
- Turizm sferası üzrə sığorta sisteminin struktur elementlərinin xarakteristikası ;
- Ölkəmizdə turizm sferası üzrə sığorta firmalarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi ;
- Milli sığorta bazarında sığorta işinin idarəedilməsində və turizm sferası üzrə sığorta proseslərində rolu;

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektini ümumilikdə turizm sahəsində sığorta münasibətlərinin müəyyənləşdirməsi ilə əlaqədar bu sahədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri və həmçinin turizm fəaliyyəti ilə əlaqədar təşkilatlar, predmetini isə turizm sferasına sığorta münasibətlərinin müəyyənləşdirilməsi və sığorta fəaliyyəti təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji əsasını sığorta sistemində turizm iqtisadiyyatının rolu ilə əlaqədar iqtisadçıların və alimlərin söylədiyi fikirlər, ümumilikdə sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və turizm sferasından sığortanın inkişaf perspektivləri ilə əlaqədar müvafiq qanunverici orqanlar tərəfindən qəbul edilmiş qanunvericilik aktları bu sahədə qəbul edilən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlar, qanunlar, digər normativ hüquqi aktlar təşkil edir. Dissertasiya işinin tədqiq edilməsi zamanı ümumiləşdirmə, statistik təhlil, müqayisə , analiz və bir sıra metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Mövzuya uyğun olaraq müxtəlif ədəbiyyatlardan (rus, türk) , statistik göstəricilərdən, Azərbaycan Respublikası

Maliyyə Nazirliyi, Statistika Komitəsi və müxtəlif sığorta şirkətlərinin statistik hesabat məlumatlarından , internet saytlarından və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində bir sıra məsələlər təhlil edilmiş və buna müvafiq olaraq müxtəlif yanaşmaları şərh edilmişdir ki ki, bunları elmi yenilik kimi nəzərə almaq məqsədəuyğun hesab edilərdi. Bunlara nəzər salaq ;

- ✓ Tədqiqat işində turizm sferası üzrə sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsasları və turizm sahəsində sığorta işinin idarə edilməsi ilə bağlı məsələlər araşdırılmamış və bu fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi mexanizmləri tədqiqat işində öz əksini tapmışdır ;
- ✓ Ölkəmizdə müasir dövrdə turizm sferası üzrə sığortalananın xüsusiyyətlərinin şərh edilmiş və bu istiqamətdə çatışmazlıqların aradan qaldırılması və meydana çıxan problemlərin həllinə dair tövsiyələr verilmişdir ;
- ✓ Turizm sferasında sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi ilə əlaqədar xarici təcrübədən istifadə istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir ;
- ✓ Azərbaycanda sığorta münasibətlərinin turizm iqtisadiyyatına təsiri istiqamətində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi məsələləri şərh edilmişdir ;

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əks olunan məsələlər turizm sferasında sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi istiqamətində ölkəmizdə fəaliyyət göstərən turizm şirkətləri ilə sığorta təşkilatları arasında münasibətlərin tənzimlənməsində istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 8 paragraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir.

I FƏSİL.MİLLİ SİĞORTA BAZARINDA TURİZM SİĞORTASININ SOSIAL-İQTİSADI MƏZMUNU VƏ FƏALİYYƏT MEXANİZMİ

1.1.Sığortanın sosial-iqtisadi məzmunu və turizm sferasında sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsasları

Müasir dövr bir sıra sahələrin sürətli inkişafına tələb edir ki, bu da hal hazırda dünyada baş verən bir sıra proseslərin təsiri ilə əlaqədardır. Xüsusilə də qloballaşan dünyada inteqrasiya və qloballaşma, ümumilikdə, insanların dünya üzrə yerdəyişməsinə, bir ərazidən başqa bir əraziyə məqsədli şəkildə hərəkətlərinin daha da intensivləşməsinə və bunun vasitəsilə də bir sıra sahələrin sürətli inkişafını zəruri prosesə çevirmişdir. Bu sahələrdən biri də müasir dövrdə XXI əsrdə dünya iqtisadiyyatının ən sürətlə inkişaf edən sahəsi yüksək mənfəətli cəhətdən də inkişaf perspektivlərini özündə əks etdirən turizm sferasıdır. Turizm sferasında sığorta münasibətlərinə və sığorta fəaliyyətindən bəhs edərkən hər şeydən əvvəl sığortanın sosial iqtisadi məzmunu və sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsaslarına diqqət yetirək.

Sığorta ictimai geniş təkrar istehsal sisteminin zəruri elementi olub və ümumilikdə cəmiyyətin yaşam qabiliyyətinin ən əsas elementlərindən biri hesab edilir. Yalnız turizm sferasında deyil, ümumilikdə müasir dövrdə hər bir ölkənin iqtisadiyyatında gündən-günə rolunun artması bir iqtisadi kateqoriya kimi, onun sosial iqtisadi məzmunu və fəaliyyətinin öyrənilməsinə zəruri etmişdir. Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, sığorta məqsədli pul vəsaitləri fondlarının yaradılmasını və bu vəsaitlərin gözlənilməz hadisələr, hər hansı bir risklərin nəticəsində baş verə biləcək zərərlərin kompensasiya edilməsini özündə birləşdirən iqtisadi münasibətlər sistemidir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, məhz dünyada ilk dəfə zərərçəkmiş şəxsə yardım etmək hələ 4500 e.ə Misirdə görülmüşdür. Ümumilikdə, sığortanın ilk formalarının yaranması çox qədim zamanlara aid edir. Hətta quldarlıq cəmiyyətlərində belə o dövrdə zərərlərdən müdafiə olunmaq məqsədi ilə könüllü sığorta müqavilələrinin olması ilə bağlı fərziyyələr mövcuddur. Xüsusilə sığortanın tarifiinin gəmi ticarəti ilə əlaqədar olduğu və buna müvafiq olaraq inkişaf etdiyi söylenebilir. O dövrdə sığorta prosesinə

məhz ticarətlə bağlı itkilərin əvəzini ödəyən fəaliyyəti kimi baxılmışdır. Bundan əvvəl isə qədim dövrlərdə Babil də Hammurapi malların sığortalanması və eləcə də Afinada hər hansı ticarətlə bağlı malların sığortalanması ilə bağlı ortaqlıq bir sandıq yaradılmışdır. Xüsusilə, 12-ci əsrdən etibarən Aralıq dənizində sürətlə inkişaf edən dəniz ticarəti sığortanın ilkin formalarının yaranması ilə nəticələnmişdir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, məhz ilk sığorta müqavilələri təxminən 1250-1255-ci illərə təsadüf edərək o dövrdə yük daşıyanların gəminin yükün və daşımanın müddətindən asılı olaraq riskin qiymətini əlavə pul məbləği ödəməsi müqabilində yüklərin daşınmasına görə olmuşdur. Sığortanın ilkin formalarının yaranması ilə bağlı qədim Afinalı natiq Demosfen qeyd etmişdir ki, hələ o dövrdən səfərə çıxarkən tacir müəyyən məbləğdə pulu borc kimi götürüb və bu səfər uğurla bitdiyi zaman onu qaytarırdı. Bu zaman tacirə əlavə olaraq götürdüyü məbləğin 30 % həcmində artıq pul ödəyirdi. Yaxud da antik dövrlərdən müxtəlif piramidaların tikintisində çalışan insanlar üçün ümumi kömək kassası yaradılmışdı və bu kassadan həmin insanlara dəyəcək hər hansı bir zərərin müqabilində onlara oturmasında köməklik edirlər.

Roma imperiyasında isə hakimiyyət nümayəndələri İspaniyada olan qoşunlara silah və ya ərzaq məhsulları daşıyan tacirlər ən müxtəlif protokollar verirdilər və bu zaman onlar hər hansı baş verəcək itkilərin və zərərin qarşısında yaxud gəmilərin tufan nəticəsində məhv olmasına nəticəsində kompensasiya edəcəklərinə dair zəmanət verirdi. Əlbəttə ki, qeyd etməliyik ki, bunlara tam olaraq sığorta deyildi, lakin o dövrdə sığortanın ilkin formalarının yaranması prosesidir.

Sığorta münasibətləri hər şeydən əvvəl, qarşılıqlı kömək məqsədilə bəşəriyyətin ilkin dövrlərində formalaşmışdır və bunun əsas nümunəsi kimi qədim yunanların borc əməliyyatları icra etməsini nümunə kimi göstərə bilərik. O dövrdə sığortanın fəaliyyətinin mövcud olmasına nümunə olaraq, İspaniyada müasir sığorta şirkətlərinin oxşar formada yaradılmış, kəndlilərin yanğın və ya mal qaranın tələf olması halları üçün formalaşdırdıqları qarşılıqlı təminat biliklərini göstərə bilərik. Bu birliklər, adətən, kəndlilər tərəfindən yaradılırdı və bu zaman baş verə biləcək

hər hansı bir zərərin qarşısının alınması məqsədi ilə ilk yardım formasında pul ödənilirdi. O dövrdə İslandiya yaradılan bu birliklər dəniz sığortasının daha çox üstünük təşkil etdiyi Avropada hələ formalaşmamışdı.

XV əsrdən etibarən isə Londondan qitəyə və geriyyə həmçinin müxtəlif ərazilərinə edilən səfərlər zamanı sığorta tarif dərəcəsi müəyyən edilirdi və buna müvafiq olaraq sığorta qanunvericiliyi və sığorta ilə bağlı münasibətlər daha da inkişaf etdirilirdi. Tarixdən sığorta ilə əlaqədar ilk qanun 1435-ci ildə qəbul edilmiş və ilk sığorta şirkəti Keniya şəhərində yaradılmışdır.

İngiltərə tarixində sığorta münasibətlərinin inkişafı və sığorta şirkətinin yaranması yanğından sığorta ilə bağlı olmuşdur. Belə ki, bunun əsas səbəbi orta əsrlərdə Londonda baş verən evlərin və kilsələrin kütləvi şəkildə yanması ilə nəticələnən böyük yanğı idi. Sonradan bu kimi fəlakətlərin nəticələrinə uyğun əvvəlcədən tədbir görmək məqsədi ilə İngiltərədə 1680-ci ildə yanğından ilk sığorta üzrə şirkət yaradıldı. London eyni zamanda, orta əsrlərdə gəmiçiliyin əsas mərkəzi hesab edilirdi və buradan dünyanın bir sıra liman şəhərlərinə buradan fasiləsiz olaraq gəmilər yola düşürdü. Bu dövrdə Edvard Lyold adlı bir şəxs bir qəhvəxana açdı və məhz onun qəhvəxanasından gəmi sahiblərinin, tacirlərin sığorta brokerlərinin tez-tez yığılaraq fikir mübadiləsi aparması da nəticə etibarilə dəniz daşıyıcılarının sığortası ideyasının formalaşmasına səbəb olur. Belə olduqda isə həm gəmi və yük sahibləri gəmiyə dəyəcək hər hansı bir zərər nəticəsi özlərinə maliyyə təminatı yaradırdılar. Gəmidə broker müəyyənləşdirildi və hər hansı bir əməliyyat üzrə olan varlı insanlarla görüşərək, riskin bir hissəsini öz öhdəliyinə götürürdü. Lyodun O, özünün bu sığorta münasibətlərində sığorta biznesi ilə o qədər də əlaqəsi yoxuydu o, sığorta biznesi ilə məşğul olmurduq, sadəcə olaraq o, burada baş verən danışıqların məxfiliyini təmin edirdi və buradan sığorta münasibətlərinin reallaşması üçün öz müştərilərinə xüsusi imkanlar yaradırdı. Lakin sonradan sığortaçıları özlərini sığortalamaq proseslərin reallaşması üçün yeni bir binada komitə yaratdılar. Bu komitənin adı da elə Lyodun qəhvəxanası

adlandırıldı. Sonrakı illərdə isə artıq bu cəmiyyət böyük bir sığorta təşkilatına çevrildi və onun 32000-dən çox üzvü var idi.

Turizm serasında isə sığorta münasibətlərinin meydana gəlməsi tarixi dövr ərzində sığortanın inkişaf edərək bir sıra sahələrə tətbiq edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Turizm sferası, özü isə insan fəaliyyətinin bir sıra sahələrini əks etdirərək, çox geniş və müasir dövrdə əsas və global xidmət sahəsi hesab edilir. İqtisadiyyatın ən gəlirli sahəsi hesab edilən turizmin özünün də qədim tarixi kökləri mövcuddur. İnsan istirahətinin bütün proseslərini əhatə edən və bu istiqamətdə münasibətləri tənzimləyən turizm özündə istirahət, tarix, mədəniyyət sərvətlərindən bəhrələnmək, iş peşə, idman və dini məqsədlərə eyni zamanda bir sıra məsələləri əhatə edir. İnsan həyatının bir hissəsini təşkil edən turizm müasir dövrdə əvvəlki dövrlərə nisbətən kütləvi şəkil almışdır. İqtisadiyyatın çoxtərəfli sazişi kimi təmsil olunan turizm dövlətlərin, xalqların mədəni maarif və beynəlxalq münasibətlərinə bilavasitə təsir edən bir fəaliyyət növü kimi qəbul edilir. Bununla yanaşı, turizm insanların asudə vaxtlarını səmərəli formada keçirməsini, müəyyən bir növü kimi fərdi, beynəlxalq, dəniz dağ idman və özünün bir sıra növləri ilə fərqlənir. Turist axınının çox olduğu ölkələrdən bu fəaliyyətdən əldə edilən qazanc, ilkin kapital kimi, həmin regionun inkişafına istiqamətlənir və inkişafında mühüm rol oynayır. Bu zaman isə insanların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələləri daha da aktuallaşır. Elə buna görə də turizm sferasının genişliyi məhz bu sfera üzrə də baş verə biləcək hadisələrin sığortalanmasını zəruri edir. Qloballaşma və inteqrasiyanın geniş vüsət aldığı bir dövrdə insanlar müxtəlif məqsədlər üçün öz yerlərinə, yəni yaşadıkları ərazini tərk edərək müxtəlif yerdəyişmələr edirlər. Bütün bunların müqabilində isə onların müxtəlif məqsədlər üçün onu baş verə biləcək hər hansı bir zərərdən və riskdən müdafiə olunmağı zəruri hala çevrilir. Məhz belə bir anda risklərdən sığortalanma və bu sferada sığorta münasibətlərinin tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Maliyyə kateqoriyası ilə qarşılıqlı əlaqəli iqtisadi kateqoriya kimi çıxış edən sığorta pul vəsaitlərinin dövriyyəsinə və onların bölüşdürülməsi prosesində iştirak

edən müvafiq fondların vəsaitlərinin formalaşdırılmasına və istifadəsi üçün zəruri olan məbləğə əsaslanır. Başqa sözlə, sığorta sığortaların əmlak mənafeləri ilə bağlı risklərin eləcə də onların həyat və fəaliyyətinə sağlamlığına zərər vura biləcək hadisələr deyil, üçüncü şəxslərin vurulan zərərlərlə əlaqədar sığortalılara qarşı irəli sürdükləri iddiaların təmin edilməsi ilə bağlı bir iqtisadi kateqoriyadır. Bazar iqtisadiyyatının vacib bir atributu kimi çıxış edən sığorta bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə kredit institutunun mühüm kateqoriyasıdır. Sığorta prosesində öz zərərlərinin kompensasiya edilməsi sığortaçının sərəncamında olan ehtiyat fondunun vəsaitləri reallaşır. Bu zaman sığorta fondunun spesifik xüsusiyyəti bundan ibarət olur ki, sığortada iştirak edən şəxslərin ödədiyi sığorta haqlarının hesabına yaradıldığı üçün həmin şəxslərin özlərinə, əmlaklarına baş verə biləcək hər hansı hadisə zamanı zərərin ödənilməsinə istiqamətlənir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, hər şeydən əvvəl, bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət, həm vətəndaşlara, həm də müəssisələr müxtəlif hadisələr nəticəsində baş verə biləcək zərərləri tam şəkildə ödəmək iqtidarında deyil. Belə olduqda isə orada əmlak maraqlarının müdafiəsi məqsədi ilə sığorta prosesi və sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti ön plana çıxır.

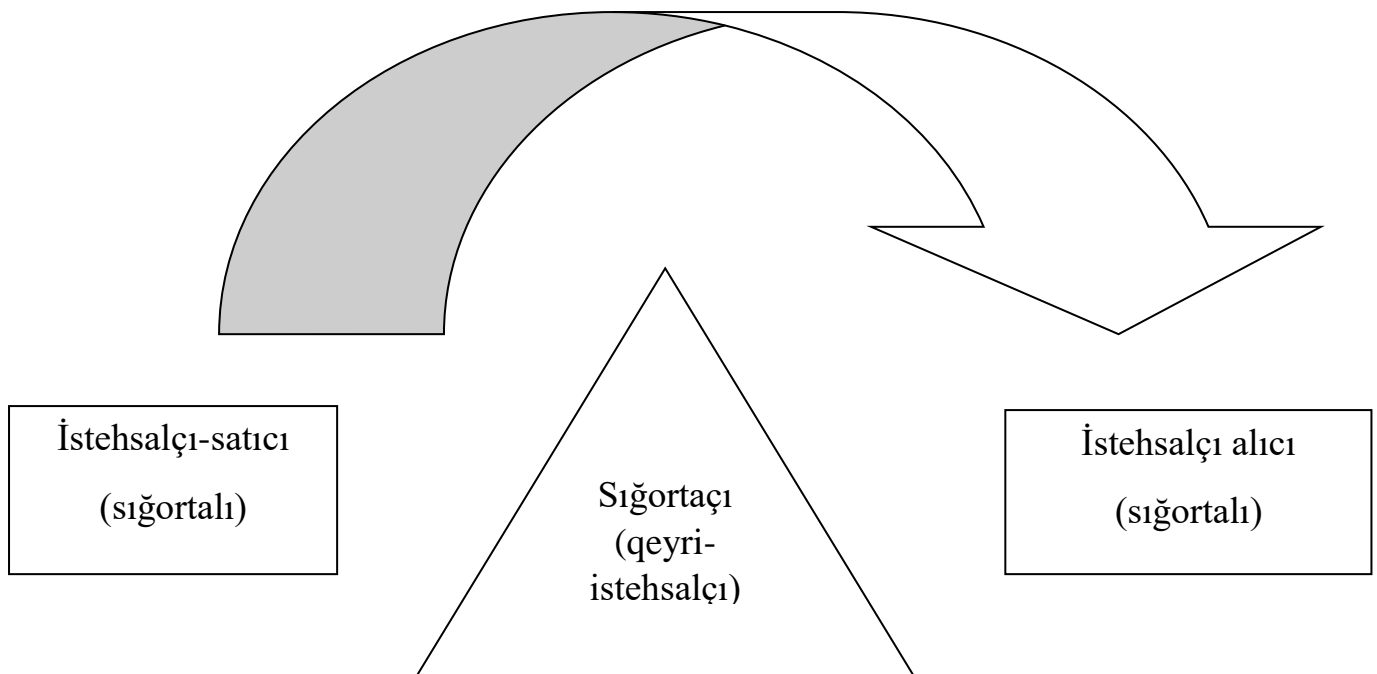
Sığorta xüsusilə də fiziki və hüquqi şəxslərin sığorta haqlarından formalaşan pul vəsaitləri fondları hesabına ödənilməsi ilə əlaqədar münasibətləri ifadə edir. Belə olduqda isə qeyd edə bilərik ki, sığorta münasibətləri məhz təsərrüfat subyektləri və vətəndaşlar üçün müdafiə sistemi rolunda çıxış edərək maddi təminatı mənbəyi hesab edilir. Ev təsərrüfatları və fərdi şəxslər üçün maddi təminatının ən sadə forması şəklində isə yığım çıxış edir. Müəyyən pul vəsaitlərini istehlaka yönəltmək, gələcək üçün istifadə etmək, yığım xarakteri daşıyır və bu, əsasən, gələcəkdə hər hansı bir şey baş verəcək hadisə zamanı maddi itkilərdən qorunmaq məqsədilə icra edilir.

Sığortanın sosial-iqtisadi məzmunundan bəhs edərkən qeyd etməliyik ki, əgər istehsalçıların iqtisadi maraqlarının reallaşmasının istehsal münasibətləri əsasında baş verməsi iddiası ilə razılaşırsa, o zaman sığorta münasibətlərindən

danışarkən qeyd etməliyik ki, sığorta, obyektiv olaraq ilkin istehsal münasibətlər sferasına aid edilməlidir. Bununla yanaşı, sığorta kateqoriyası sadəcə olaraq, sığorta münasibətlərini əhatə etmir, o sığorta fondunun formalaşması ilə əlaqədar sığorta olunanla sığortaçı arasında daha geniş münasibətlər kompleksini əhatə edir. Bununla yanaşı, geniş təkrar istehsal prosesində istehsalçıların iqtisadi maraqlarının reallaşması məqsədi daşıyan bir iqtisadi kateqoriya kimi çıxış edir. Bir sıra iqtisadi ədəbiyyatlarda sığortanın məzmunundan bəhs edərkən sığortaçı sığorta münasibətləri anlayışı eyniləşdirilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, pul və pul münasibətləri anlayışları eyni olmadığı kimi, sığortada sığorta münasibətləri anlayışlarının eyniləşdirilməsi düzgün deyil. Belə ki, sığorta ilkin istehsal münasibətlərinin substansiya kimi çıxış edirsə, sığorta münasibətləri sığortadan törəmə bölgü münasibətlərini ifadə edir.

Sxem 1.1. İqtisadi kateqoriya kimi sığorta modeli.

Sığorta

Sxemə əsasən qeyd edə bilərik ki, ümumilikdə sığorta münasibətləri çərçivəsində bölgü sferasında vasitəçi qismində sığorta münasibətləri və bu münasibətlərin subyekt qismində sığortaçı formalaşır. Belə olduqda isə sığorta iqtisadi

münasibətlər kompleksi kimi daha çox maddi istehsal sferası iştirakçıları arasından meydana çıxır və iqtisadi maraqların həyata keçməsi prinsipini özündə əks etdirir. Sığorta sahəsindən sığorta ehtiyatları yaradılması zərurəti xüsusi ilə sığorta maraqlarının ödənilməsi tələbatından və istehsalçının şüur və iradəsindən asılı olmayaraq obyektiv şəkildə baş verir. İstehsal münasibətlərinin atributu qismində çıxış edən sığorta, istehsalçıların istehsal münasibətlərində xalis istehsal maraqlarına və sığorta maraqlarını təmsil edir. Bu maraqlar bir-biri ilə o qədər qarşılıqlı əlaqəlidir ki, onları ayırmaq demək olar ki, qeyri mümkündür.

Sığortanın iqtisadi kateqoriya kimi özünəməxsus funksiyaları vardır ki bunlar onun iqtisadi məzmununun müəyyənləşdirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edirlər. Bu funksiyalar aşağıdakılardan ibarətdir :

- a) Pul vəsaiti fondlarının yaradılması və ya yığım. Bu funksiyanın məzmunu ondan ibarətdir ki, burada sığorta fondu sığorta şirkətlərinin öz üzərlərinə götürdükləri risk və ya müvafiq formada sığortaçılara ödədikləri pul vəsaitləri hesabına formalaşır. Bu fondlar könüllü və icbari formada yaradılaraq dövlətin iqtisadi və sosial şəraitindən asılı olaraq sığorta fəaliyyətində bir sıra mühüm normativ aktlar vasitəsilə tənzimlənir. Yığım fondu sığortanın etibarlığını və ödəniş verməsinin zəmanətçisi qismində çıxış edir. Belə ki, əgər kommərsiya banklarında əhalinin pul vəsaitlərinin cəmləşməsi əmanət xarakteri kəsb edirsə, bu zaman sığorta fondlarında formalaşması, sığorta əmanəti xarakteri qismində çıxış edir. Sığorta olunan şəxs tam şəkildə əmin olur ki, baş verə biləcək hər hansı bir bədbəxt hadisə zamanla sığorta müqaviləsində əks edilən maddi təminatı əldə edəcəkdir. Əmlak sığortasında isə digər sığorta növlərindən fərqli olaraq, hər hansı bir dəymiş zərəri maddi, eləcə də material formasında əvəz etmək mümkündür. Sığortanın yığım funksiyasından bəhs edərkən qeyd etməliyik ki, yığım funksiyasını müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərini müxtəlif kommərsiya strukturlarından qiymətli kağızlara investisiya olunması probleminin həlli kimi çıxış edir. Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, uzunmüddətli həyat

sığortasının inkişafı və yayılması, sığorta şirkətlərində sərbəst pul vəsaitlərinin cəmləşməsinə müsbət təsir göstərən əsas amillərdən hesab edilir. Bu nöqteyi nəzərdən qeyd etməliyəm ki, hal hazırda ölkəmizdə sığortanın bu sahəsi nisbətən zəif inkişaf etmişdir, lakin buna baxmayaraq, ölkəmizdə əlverişli iqtisadi mühit, investisiya və hərtərəfli imkanlar buna kifayət qədər şərait yaradır. İnvestisiya formasında sığorta haqlarının cəlb edilməsi prosesində həyat sığortasının xüsusi əhəmiyyəti vardır. Elə buna görə də bu sığorta sahəsinin inkişaf etdirilməsi üçün tədbirlər kompleksinin icra edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bazar iqtisadiyyatının inkişaf etməsi, sığorta münasibətləri ilə yanaşı, bank sektoru, qiymətli kağızlar bazarının inkişafı, təkmilləşməsi, birbaşa olaraq sığorta şirkətlərində toplanan pul vəsaitlərini investisiya formasında yerləşdirilməsinə şərait yaradır. Bu isə öz növbəsində, sığortanın yığım funksiyasının vacibliyini daha da artırır.

- b) Sığortaçıları şəxsi maddi təminatı və zərərin ödənilməsi . Bu funksiya əsasən, sığorta fondunun formalaşmasında iştirak edən hüquqi və fiziki şəxslərə aid edilir. Bunun əsas səbəb ondan ibarətdir ki, zərərin ödənilməsi və sığorta, onların şəxsi maddi təminatı funksiyasında sığorta fondu sığorta prosesində iştirak edən şəxslərin ödədiyi sığorta haqlarının hesabına yaradıldığına görə həmin şəxslərin əmlakına və yaxud da ki, hər hansı baş verəcək bir bədbəxt hadisə nəticəsində dəyən zərərin ödənməsinə yönəldilir. Zərərin ödənilməsi prosesindəki məsələləri isə yalnız sığorta müqaviləsində əks olunan maddələri çərçivəsində icra edilir. Bu zaman sığorta müqaviləsinə əsasən sığorta ödənişlərinin verilmə qaydası zaman sığortalı ilə razılaşdırılır və qanunvericiliyi vasitəsilə tənzimlənir və sığorta ödənişinin verilməsi zamanı sığortaçı və sığortalının vəzifə və öhdəlikləri təyin edilir. Bütün bunlarla yanaşı, qanunvericilik çərçivəsində sığorta ödənişinin gecikdirilməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlər də nəzərdə tutulmuşdur.
- c) Hadisənin baş verməsi barədə xəbərdarlıq və zərərin qarşısının alınması . Bu funksiyanın məzmunu ondan ibarətdir ki, hər hansı bədbəxt hadisə təbii

fəlakət və ya ümumilikdə zərərlə nəticələnə biləcək proseslərin neqativ nəticələrinin azaldılmasına yol verilməməsinə istiqamətlənmiş tədbirlər kompleksini əhatə edir. Bu funksiya vasitəsilə sığorta prosesi zamanla sığortalının müqavilədəki şərtlərə uyğun formada sığortalanmış obyektlərə mühafizəkar münasibəti və bununla bağlı hüquqi təsirlər müəyyənləşdirir. Burada mühafizəedici tədbirlər dedikdə hər hansı bir sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortaçının zərərin minimumlaşdırılması və xəbərdarlıqla bağlı icra etdiyi tədbirlər nəzərdə tutulur. Bunun reallaşması üçün başqa sözlə, sığorta olunan zərər dəymiş, obyektə mühafizəkar münasibətdə sığortaçılar sığorta müqaviləsinə bir sıra şərtlərə aid edirlər. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Hər hansı bir hadisə baş verdiyi zaman, xüsusilə də yanğın hadisəsi zamanı sığortalı dərhal yanğınsöndürmə orqanlarına məlumat verməlidir.
2. İstənilən bir halda zərərin qarşısının alınması və azaldılması ilə bağlı tədbirlər görməlidir ;
3. Hər hansı oğurluq zamanı sığortalı dərhal polis orqanlarının məlumat verməli və bu zamanı oğurluq nəticəsində itmiş əmlakının və əvəzinin qaytarılmasında və həmin əmlakın oğurlanmasında iştirak edən şəxslərin kimliyinin tapılmasını köməklik etməlidir ;
4. Sığortaçının razılığı olmadan sığortalı öz üzərindən heç bir öhdəlik götürməməli və hər hansı bir ödəniş təklif etməməlidir.
5. Sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortalanmış obyektə etinasız münasibət bəsləməməli və baş vermiş zərərin qarşısını almaq, bunu azaltmaq üçün maksimum şəkildə görə biləcəyi bütün zəruri tədbirləri görməlidir.

1.2. Milli sığorta bazarının strukturu və onun turizm sahəsində sığorta işinin idarə edilməsində rolu

Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, bazar iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı sığortanın rolunun daha da artmasına səbəb oldu. Sığorta tələbin artması isə öz növbəsində yeni sığorta şirkətlərinin formalaşması və inkişafına və buna müvafiq olaraq müxtəlif sığorta xidmətlərinin artmasına, sığortalılar və sığortaçılar arasında münasibətlərin genişlənməsinə təkan verdi. Bütün bu proseslər isə nəticə etibarilə milli sığorta bazarının formalaşmasına səbəb oldu. Sığorta bazar anlayışının müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlardan 2 formada şərh edilir. İlkin olaraq qeyd edək ki, sığorta bazarında alqı-satqı obyektinə xüsusi növ əmtəə sığorta müdafiəsi olan iqtisadi münasibətlərin məcmusunu özündə əks etdirir və burada tələb təklif nəticəsində formalaşır. Bu zaman sığorta bazarı sığortalı və sığortaçı arasında əlaqəni təmin edir. Digər bir yanaşma isə ondan ibarətdir ki, sığorta bazarı, sığorta fəaliyyətini həyata keçirən inteqrasiya olunmuş mürəkkəb sistemini özündə birləşdirir. Milli sığorta bazarının formalaşmasına, sığorta müdafiəsinə, ehtiyac olan ictimai tələbat təşkil edir və bunun da əsas səbəbi, xüsusilə də baş verə biləcək hər hansı hadisələrdən kompensasiya olunmaq məqsədilə zərərçəkənlərə pul yardımının göstərilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Sığorta bazarının formalaşması və inkişafının digər şərti isə cəmiyyətin sığorta müdafiəsini tələbatını müxtəlif formalarının tənzimləyən müstəqil sığorta şirkətlərinin mövcud olmasıdır.

Sığorta münasibətlərinin təşkilinin xüsusi bir forması qismində çıxış edən sığorta bazarı xüsusi növ əmtəə kimi sığorta xidmətlərin alqı-satqısını özündə birləşdirir. Bu zaman sığorta bazarı elə bir iqtisadi münasibətlər sferası kimi çıxış edir ki, burada alqı-satqı obyektinə rolunda sığorta müdafiəsi təmsil olunur. Dəymiş zərərin ödənilməsi məqsədilə milli sığorta bazarında sığorta fondunun formalaşması mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bu, xüsusilə sığorta şirkətlərinin, kommersiya maraqları vasitəsilə təmin edilir. Xüsusilə də sığortaçının sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar nə dərəcədə uğurlu olmasına sığorta fondlarının ehtiyatlarının sığortaşılar tərəfindən necə sərf etməsindən asılı olaraq dəyişir. Buna əsas səbəb ondan ibarətdir ki, sığortaçı sahibkar rolunda çıxış edir və bu zaman müəssisə rəhbərləri qarşısında mühüm qanunvericilik aktlarına uyğun

formada məsuliyyət daşdığı üçün özünə maraqlı tərəfi kimi milli sığorta bazarında təmsil olunur. Sığortada sığortaçı arasında əlaqəni təmin edən sığorta bazarında sığorta xidmətinin ictimai yararlığının təsdiqi prosesi baş verir.

Sığorta vasitəçiləri, sığortalı və sığortalılar, sığorta bazarının subyektlərini təşkil edir. Hər birinə ayrılıqda yanaşsaq, qeyd etməliyik ki, sığortaçılar sığorta fəaliyyətini icra etmək məqsədi ilə dövlətin verdiyi lisenziyaya malik olan və həmçinin sığorta fondunun yaradılması və xərclənməsinin təşkil edən hüquqi şəxs qismində çıxış edir. Bu zaman isə sığortaçı qismində sığorta təşkilatları, sığorta cəmiyyətləri, qarşılıqlı sığorta cəmiyyətləri və ss təmsil oluna bilər. Sığorta bazarında mövcudluğunun əsas şərtlərindən biri kimi məhz sığortaçıların olması və mövcud ictimai tələbata uyğun sığorta xidmətlərinin təklif edilməsidir. Sığorta bazarı elə bir mürəkkəb üzvi sistemi təşkil edir ki, burada sığorta prosesinin reallaşdırılması məqsədilə müxtəlif subyektlər birləşərək sığorta xidmətlərini həyata keçirirlər. Sığorta fondunun istifadə prosesi isə məhz sığorta bazarında təmsil olunan sığorta şirkətləri və sığorta cəmiyyətləri vasitəsilə baş verir və burada iqtisadi münasibətlər formalaşır. Belə ki, sığorta şirkətləri müstəqil təsərrüfat işlərini həyata keçirərək sığorta subyektli kimi istehsal münasibətlərinin müəyyən sistemə uyğun formada fəaliyyət göstərir.

Dövlət sığorta şirkətləri isə öz fəaliyyətində dövlət mülkiyyətinə əsaslanan təşkilatlar formasında çıxış edirlər. Bu sığorta şirkətlərinin milli sığorta bazarında icbari və könüllü sığorta formasından sığorta riskini əhatə edərək, sığorta xidmətlərini reallaşdırırlar.

Sığorta vasitəçiləri isə milli sığorta bazarında sığorta müqaviləsinə əsasən müxtəlif funksiyaları yerinə yetirərək, sığortalı və sığortaçı arasında əlaqə üzrə fəaliyyət göstərən sığorta agentləri və sığorta brokerlərinin təşkil edir.

Sığorta fəaliyyətində sığorta vasitəçilərinin olması, bazar münasibətlərinin və sığorta münasibətlərinin kifayət qədər inkişafını sübut edir. Bununla yanaşı,

sığorta vasitəçilərinin olması, milli sığorta bazarında sığorta müqavilələrinin bağlanmasını operativ və aktiv formada həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

Sığorta agentləri də öz növbəsində, elə bir fiziki və hüquqi şəxs qismində çıxış edir ki, onu hər hansı bir sığorta təşkilatının adından onun tapşırığı vasitəsi ilə, Sığorta fəaliyyətinin reallaşması zamanı sığorta müqaviləsini bağlayır və eləcə də sənədləşmə prosesini rəsmiləşdirir və sığorta ödənişlərini aparır. Müxtəlif hüquq məsləhətçiləri turist agentləri, hüquqi şəxslər sığorta agentləri qismində çıxış edə bilirlər. Sığorta şirkətlərinin sığorta agentləri vasitəsi ilə sığorta fəaliyyətini həyata keçirməsi onların arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında müqavilə vasitəsilə tənzimlənir. Bu zaman sığorta şirkətlərinin sığorta agentləri ilə bu formada fəaliyyətinin 2 variantı fərqləndirilir.

1. Onların hüquq və öhdəliklərini tənzimləyən konkret və ya başqa razılaşma əsaslanan bilavasitə əlaqə ;
2. Bazar münasibətlərinin daha yetkin tipinə uyğun olan sığorta agentləri sistemi zamanı müəyyən ərazi üzrə fəaliyyət göstərən və eyni inzibati ərazi vahidlərini əhatə edən agentliklərin yaradılması ;

Sığorta brokerləri də öz növbəsində sığorta şirkətlərinin adından sığorta müqaviləsini bağlayarkən, məsləhətçi qismində çıxış edirlər. Sığorta brokerləri sığorta agentlərindən fərqli olaraq müstəqil sığorta fəaliyyətini həyata keçirilən şəxs kimi milli sığorta bazarında bu fəaliyyəti icra edir. İqtisadiyyatda maliyyə möhtəkirliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayan və onu subyektlərinin risklə və qeyri-müəyyənlikdən müdafiə edən maliyyə bazarının tərkib hissəsi kimi çıxış edən sığorta bazarları sığorta xidmətinin satışı prosesində formalaşan pul münasibətlərinin təşkili sistemi qismində çıxış edir. İqtisadiyyatında maliyyə bazarının tərkib hissəsi kimi çıxış edən sığorta bazarında gözlənilməz hadisə və proseslər baş verən zaman pul yardımının əldə edilməsi tələbinin təmin edir. Sığorta bazarından hər hansı bir itki və zərərlərin sığorta ödənişləri vasitəsilə bərpası üçün mövcud olan ehtiyatlar da məhz sığorta şirkətlərinin maliyyə ehtiyatlarını formalaşdırır.

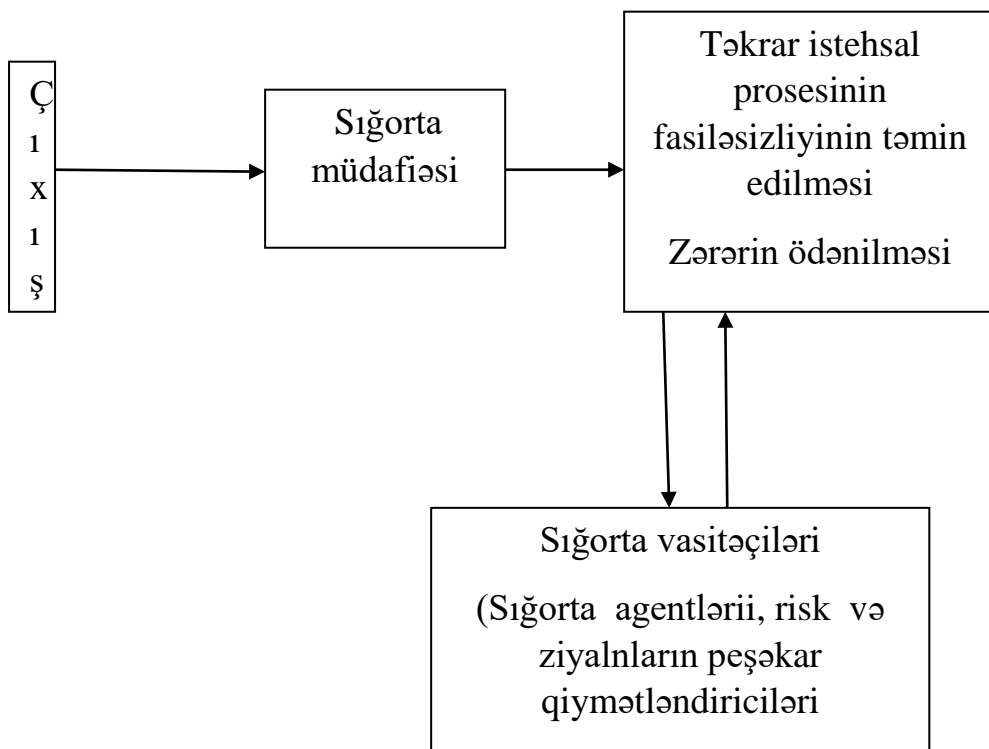
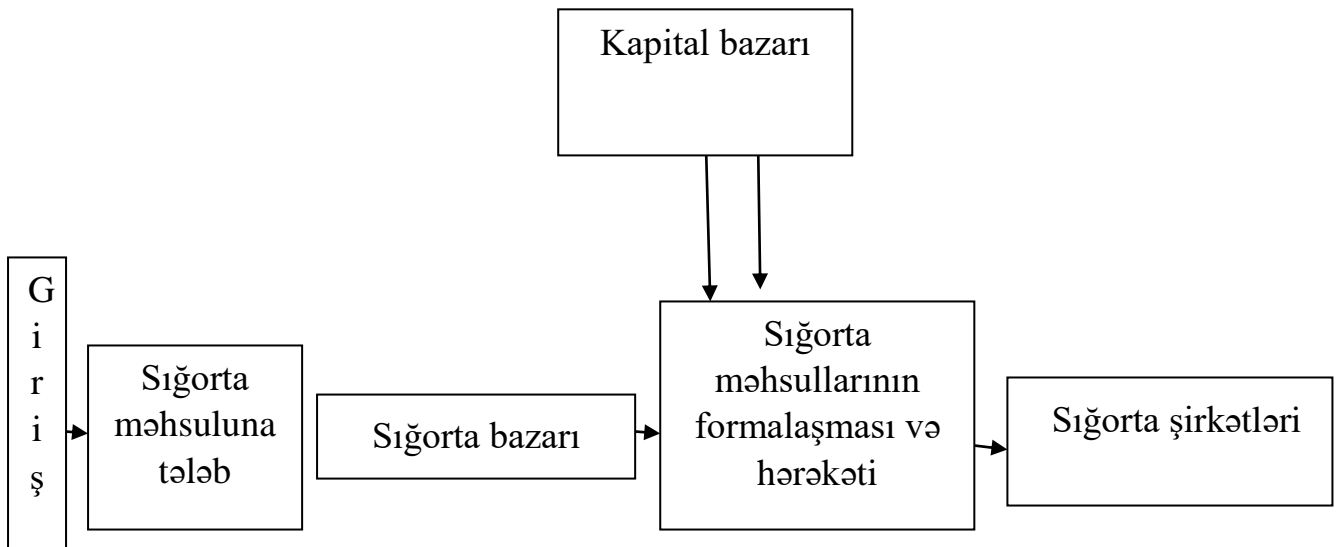
Sığorta bazarının strukturu, xüsusilə, təsisat və ərazi aspektləri üzrə xarakterizə olunur. Hər birinə ayrıca yanaşsaq əvvəlcə, qeyd etməliyik ki, təsisat aspektində sığorta bazarının strukturu müxtəlif sığorta şirkətləri və korporativ qarşılıqlı kampaniyalar vasitəsi ilə təqdim olunur. Ərazi aspekti isə öz növbəsində daxili, regional və dünya sığorta bazarı üzrə kateqoriyalara bölünür. Müasir dövrdə bazar münasibətlərinin getdikcə inkişaf etməsi, dünyanın müxtəlif ölkələrində ərazi sərhədlərinin aradan qaldırılmasından qloballaşma şəraitində inteqrasiya prosesinin güclənməsinə və buna müvafiq olaraq da milli sığorta bazarından, dünya bazarına inteqrasiya olunmasına şərait yaratmışdır. Milli sığorta bazarında təklif olunan xidmətlərə əsasən, sığorta bazarının daxili, xarici və beynəlxalq növlərə ayırmaq olar.

Müəyyən bir ərazidə müxtəlif sığorta xidmətlərini sığorta olunanlara təklif edən və bu istiqamətdən sığorta tələbatın ödənilməsi müəyyən bir regionda meydana çıxan bazara daxili sığorta bazarı deyir. Daxili bazarın sərhədlərindən kənarında yerləşən və regiondan kənarında müxtəlif sığorta xidmətlərini təklif edən sığorta kompaniyaları isə xarici sığorta bazarını təşkil edir.

Beynəlxalq sığorta bazarı isə adından da göründüyü kimi, milli sferadan çıxaraq dünya səviyyəsində müxtəlif sığorta xidmətləri üzrə fəaliyyət özündə əks etdirir.

Sahə xüsusiyyətinə görə isə sığorta şəxsi və əmlak sığortası bazarlarına bölünür. Bu sığorta bazarlarının iştirakçılarının tərkibinə sığorta vasitəçiləri, onların assosiasiyaları, satıcılar və alıcılar daxil olurlar və bu zaman hər hansı bir sığorta kateqoriyası üzrə sığorta fəaliyyətini təşkil edən sığorta kampaniyaları şəklində çıxış edirlər. Sığorta bazarında spesifik əmtəə şəklində çıxış edən sığorta xidmətinin dəyərinin daha çox sığorta ödənişi formasına malik sığorta müdafiəsinin təmin olunması təşkil edir. Onun qiyməti isə sığorta tarifi vasitəsilə ifadə olunur.

Sxem 1.2. Sığorta bazarının struktur elementləri

Ümumilikdə qeyd edə bilərik ki, bir sıra sahələrdə olduğu kimi iqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında fəaliyyət göstərən sahələri ilə yanaşı, sığorta da son illər ərzində daha da inkişaf etmişdir. Sığorta bazarının struktur elementlərinə nəzər salaraq da, sığorta təşkilatların yaranması və müxtəlif sığorta

xidmətlərinin tətbiqini buna misal olaraq qeyd edə bilərik. Bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına uyğun olaraq ölkəmizdə həyata keçirilən bir sıra islahatlar özünün sığorta bazarında da göstərmişdir. Pul axınlarının normal dövriyyəsinə təmin edən eləcə də pul kredit mexanizminin ən fəal ünsürü hesab edilən sığorta sahəsində də geniş imkanlar yaradılmışdır. Elə buna görə də sığorta bazarından bəhs edərkən ona mürəkkəb və çox amili dinamik sistem kimi yanaşır. Sistem dedikdə isə bir birindən qarşılıqlı şəkildə asılı olan və ayrı-ayrı tərkib hissələrinin qrup şəklində təşkil edilməsi başa düşülür. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, milli sığorta bazarında sığorta xidmətinin tərkib elementlərinə aşağıdakılar aiddir :

- ✓ Sığorta məhsulları ;
- ✓ Sığortaçıların müştərilərlə qarşılıqlı fəaliyyətini ifadə edən infrastruktur ;
- ✓ Tariflər sistemi ;

Bununla yanaşı, milli sığorta bazarı bir sistem kimi daxili və xarici qüvvələrin qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirir və bu zaman bu qarşılıqlı fəaliyyətin dinamikasını əks etdirən bir orbiti kimi çıxış edir. Sığorta bazarının orbitinə isə aşağıdakı elementləri aid edilir :

- Potensial sığorta etdirənlər;
- Sığorta xidməti ;
- Xarici mühitin idarə olunmayan elementləri ;
- Xarici mühitin idarə olunan elementləri ;
- Sığorta kompaniyasının marketinq sistemi;
- Sığorta kompaniyasının maliyyə resursları ;

Qloballaşan dünyada ölkəmizdəki sığorta bazarı hal-hazırda inkişaf mərhələsində hesab edilir. Mütəxəssislərin qiymətləndirməsinə əsasən qeyd edə bilərik ki, milli sığorta bazarı özünün imkanlarına görə müasir dövrdə iri maliyyə bazarlarından birinə çevrilə və beləliklə də mümkün risklərdən sığorta müdafiəsi funksiyasına daha effektiv şəkildə yerinə yetirə bilər. Milli sığorta bazarının davamlı inkişafın təmin edilməsinin əsas məsələlərindən biri də məhz sığorta təşkilatlarının maliyyə

sabitliyinin möhkəmləndirilməsi dən ibarətdir. Belə ki, sığortaçının maliyyəsi onun sığorta müdafiəsinin təqdim olunması üzrə fəaliyyətin əsas təminatçısı kimi çıxış edir.

Milli sığorta bazarından turizm sahəsi üzrə sığorta işinin idarə olunması müasir dövrdə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, turizm sığortası daha çox turist risklərin bölgüsü və bundan formalaşan xeyir və ziyanın kompensasiya mexanizmini özündə əks etdirir. Bu zaman milli sığorta bazarında sığorta əsasən, xəbərdarlıq, yığım kimi prosesləri öz öhdəliyinə Bu zaman turizm sferası üzrə risklərin ödənilməsi sığortanın risklilik funksiyasını yerinə yetirir. Xüsusilə də 20-ci əsrdən etibarən cəmiyyət həyatının demək olar ki, bütün sahələri üzrə intensivləşən qloballaşma proseslərin nəticəsi olaraq turizmin daha da inkişaf etməsi, turizm bazarının inkişafı birbaşa olaraq turistlərin təhlükəsizlik və bir sıra proseslər də baş verə biləcək hər hansı itkilərdən müdafiə olunması məsələlərini gündəmə gətirdi. Belə ki, turizm elə bir fəaliyyət sferası kimi çıxış edir ki, onun inkişafına birbaşa olaraq insanların hərəkətliliyi ilə bağlıdır və belə olduqda isə, turistlərə lazımi xidmətlər göstərilməsi onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələləri hər zaman öz aktuallığını qoruyur. Müasir dövrdə milyonlarla insanın gündəlik həyatının tərkib hissəsi hesab edilən turizm, xüsusilə də insanların iş yerlərindən ümumiyyətlə, yaşadıkları ərazidən sərbəst hərəkət etmələrini və bu zaman da onların yaradılan tələbatlarının ödənilməsi üçün müxtəlif xidmətlər sferasında özünə aid edir. Məhz elə buna görə də, milli sığorta bazarının turizm sferasında sığorta işinin idarə edilməsində rolu olduqca əhəmiyyətlidir.

Ümumilikdə, qeyd etməliyik ki, turizm hal hazırda dünya iqtisadiyyatında cəmiyyətin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafın nəticəsi kimi çox önəmli bir yer tutdu. Müxtəlif ədəbiyyatlarda turizm anlayışına turist, səyahət motivləri, turizm ehtiyatları və ümumilikdə bir sıra məsələləri aid edilir. Xüsusilə də turizmin müasir dövrümüzdə insanlar rasındakı mövqeyini öyrənmək üçün bu gün dünyada müxtəlif normaları formaları ilə yanaşı, insanlara məhz bu turizm səfərlərinə getməyə cəlb edir, motivləri müəyyənləşdirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Turizm motivlərinin formalaşmasına, insanların turizmə daha çox marağının yaranmasından, eləcə də bu sferanın inkişafına şərait yaradır və belə olduqda isə. insanlar turisti səfərləri, zamanı baş verə biləcək hər hansı bir zərərlərin qarşısının alınması etibarilə müdafiə sistemindən və beləliklə də milli sığorta bazarının fəaliyyətində daha da genişlənir. Turizm motivinin yaranması turizm tələbinin yaranması da turizmin məzmununda çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizm motivinin və turizm tələbinin yaranması turizmin məzmununda çox mühüm paya malikdir. Səyahət motivləri turizm tələbinin yaranmasının əsas şərti kimi xüsusilə insanların dünyaya baxışları, təhsil səviyyələri və eyni zamanda digər tələblərin ödənməsi istəklərini üzə çıxarır. Turizm motivlərinin düzgün anlaşılması, turizm məhsulunun planlaşdırılmasının yaradılması və reallaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki turist səfərləri zamanı turistlərin səyahətlərə cəlb edən əsas səbəblərin müəyyən etmək və eləcə də onların davranışlarından və burada üstünlük verdikləri məsələləri diqqət mərkəzində saxlamaq olduqca zəruridir. Turizm səyahətlərinin motivlərinə isə aşağıdakılar aiddir ;

- Mədəni – dünyanın müxtəlif ölkələrinin adət-ənənəsi mədəniyyəti və dini ilə tanışlıq ;
- Sosial – Turizm zamana ünsiyyətin sosial əlaqələrin, yeni tanışlıqların qurulmasını özündə əks etdirir ;
- Psixoloji – Zehni dincəlmək, yeni təəssüratlar ;
- Fiziki – istirahət, müalicə idmanı

1.3.Bazar iqtisadiyyatı şəraitində turizm sferasında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi

İqtisadiyyatın istənilən sahəsində olduğu kimi, müasir dövrdə xüsusilə bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də bir sıra sahələrdə olduğu kimi, turizm sferasında da sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və bu sahədə respublikamızda görülən bu işlərin aktuallığı son dövrlərdə daha da artmışdır. Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, digər sahələri ilə əlaqədə olan müstəqil bir sahəsi kimi çıxış edən sığorta sistemi ümumilikdə iqtisadiyyata sabitləşdirici təsir etmək kimi məsələləri daha çox özündə əks etdirir. Xüsusilə də milli sığorta bazarından reallaşdırılan sığorta münasibətləri və buna uyğun şəkildə formalaşan sığorta fəaliyyətinin müvafiq qanunvericiliyə uyğun formada tənzimlənməsi olduqca zəruridir. Hal hazırda milli sığorta bazarının inkişaf tempi daha çox onun qanunvericilik bazası, burada çıxış edən sığorta şirkətləri sığorta bazarı iştirakçıları və bir sıra məsələlərdən asılı olaraq, ümumilikdə iqtisadiyyatın inkişaf dinamikasına təsir göstərdi. Həmçinin, Azərbaycanda sığorta sistemi bu fəaliyyəti icra edən müxtəlif sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərdən, sığorta brokerlərindən və ümumilikdə sığorta fəaliyyətinin reallaşdığı milli sığorta bazarında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı nəzarət funksiyasını icra edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarından ibarətdir.

Ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə əlaqədar bu sahə üzrə münasibətlər çərçivəsində sığorta haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu , həmçinin digər normativ hüquqi aktlar vasitəsilə reallaşır. Bu qanun ölkəmizdə sığorta işinin inkişaf etdirilməsi və reallaşması, həmçinin sığorta münasibətlərinin hüquqi bazasının beynəlxalq standartlara uyğun formada inkişaf etdirilməsi və iqtisadiyyatı sığortanın rolunun artırılmasının, müxtəlif sığorta şirkətlərinin və sığortalıların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsinin daha da gücləndirilməsi və bununla yanaşı, sığorta fəaliyyətinin icrasına xüsusi razılıq verilməsi, ləğv edilməsi və ümumilikdə sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi xüsusiyyətləri və normalarını müəyyənləşdirir.

Sığorta fəaliyyəti zamanı sığorta fəaliyyətinin subyekti qismində həm sığortaçılar və sığorta bazarının iştirakçıları olan, eləcə də sığortalılar və sığorta fəaliyyətinə nəzarət edən orqan çıxış edir. Sığortalı sığorta şirkətlərinin xidmətlərindən istifadə edən və milli sığorta bazarında sığorta fəaliyyətinin reallaşdırılmasında qismində çıxış edən istənilən fiziki və hüquqi şəxsdir. Sığortaçı isə sığortanın reallaşdırılması zamanı sığorta risklərini öz üzərinə götürən və ya milli sığorta bazarında müxtəlif xidmətləri təqdim edən sığorta firmalarıdır. Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, təkcə hüquqi şəxs statusu əldə etmiş sığortaçı milli sığorta bazarının peşəkar iştirakçısı hesab edilir və bu zaman hüquqi şəxs statusu olan bir sıra göstərilən məsələləri əhatə edir. Bunlara nəzər salaq :

- ✓ Hüquqi şəxs statusu alan şəxslər respublika qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş formada istənilən təşkilati hüquqi formasını qismində yaradılıb, onun əlamətlərinə malik ola bilər.
- ✓ Şəxs sığorta fəaliyyətini icra etmək məqsədilə yaradılır ki, bu da birbaşa olaraq müstəsna yeganə fəaliyyət növüdür ;
- ✓ Hüquqi şəxs sığorta fəaliyyətini icra etmək üçün üçün lisenziyaya malik olmalıdır. Məhz bu lisenziyanın olması ona ölkə sərhədləri daxilində sığorta fəaliyyətini icra etmək ixtiyarı verir

Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci ildə verilmiş fərmanına əsasən “Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi haqqında qaydalar” çərçivəsində tənzimlənir. Lisenziya Maliyyə Nazirliyi tərəfindən verilir və bu zaman hüquqi şəxs lisenziyanı əldə etmək üçün tələb olunan sənədləri Maliyyə Nazirliyinə təqdim etməlidir. Bu sənədlər isə müvafiq olaraq aşağıdakılardan ibarətdir ;

- Müəssisənin təsis olunması ilə bağlı sənədlərin surəti ;
- Lisenziya əldə etmək üçün tələb olunan ərizə - ərizədə hüquqi şəxsin adından fəaliyyət göstərdiyi ünvanın hesablaşma hesabının nömrəsi əsas olmaqla müxtəlif məlumatlar əks edilir ;

- Müəssisənin vergi orqanları vasitəsilə uçota alınması barədə sənədin surəti ;
- Lisenziyanı əldə etmək məqsədilə dövlət rüsumunun ödənildiyini dair sənəd ;
- Hüquqi şəxsin sığorta fəaliyyətinin icra edəcəyi ünvanı, filialların və bununla bağlı mülkiyyət hüququnu təsdiq edən sənədin surəti ;

Tələb olunan bu sənədlər Maliyyə Nazirliyinə təqdim edilir və nazirlik tərəfindən sənədlərə baxılaraq mövcud çatışmazlıqlarmüəyyən edilir, yaxud imtina üçün hər zəruri əsas olmadıqda 15 gün ərzində lisenziya verilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Bütün bunlarla yanaşı Maliyyə Nazirliyi tərəfindən aşağıdakı hallarda lisenziya fəaliyyəti dayandırılır

- Sığorta şirkəti tərəfindən müstəqil formada ərizə təqdim edildikdə ;
- Lisenziya hüququna sahib sığorta şirkəti tərəfindən qanunvericiliyə zidd olan fəaliyyət icra edildikdə və normativ aktlara əməl edilmədikdə ;
- Sığorta şirkətinin müflisləşməsi zamanı ;
- Qanunvericilikdə nəzərdə tutulan digər hallar zamanı ;

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən isə lisenziya aşağıdakı hallarda ləğv edilir :

1. Sığortaçı hüquqi şəxs qismində ləğv edilən zaman ;
2. Lisenziyanın alınması ilə əlaqədar sənədlərdən yanlış informasiyalar müəyyən edildikdə ;
3. Məhkəmə qərarı vasitəsilə ;
4. Qanunvericilik çərçivəsində digər hallarda ;

Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsinə prosesində mühüm rolu oynayaraq, Avropa Şurasının praktikasına uyğun formada vahid lisenziya qaydasını istinad edilərək tətbiq edilir. Həmin qaydanda müəyyən prinsipləri vardır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Avropa Şurası tərkibinə daxil edilən ölkələrdə sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı verilmiş lisenziya bütün şura ölkələri ərazisində etibarlı hesab edilir ;
- Törəmə sığorta şirkəti müstəqil olaraq sığorta fəaliyyətini həyata keçirə bilər;
- Sığorta şirkətlərinin filial yaxud nümayəndəlikləri də əsas sığorta təşkilatının aldığı lisenziya vasitəsilə fəaliyyət göstərə bilər ;

Turizm sferasında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə əlaqədar hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, məhz turizm müstəqil sahə kimi zünün hüquqi əsasları vasitəsilə daxili qanunları və beynəlxalq qanunlarla tənzimlənir. Xüsusilə də qloballaşan dünyadan turizmi inteqrasiya amilinin üstünlüyü nəzərə alaraq, onun tənzimlənməsi olduqca aktual hesab edilir. Bu sahənin tənzimlənməsi isə həm beynəlxalq, həm də dövlət səviyyəsində baş verir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, ölkəmizdə turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı Turizm haqqında qanun 1999-cu ildə qəbul edilmişdir. Bununla yanaşı, bu fəaliyyətlə məşğul olanların bir sıra qanunlara əməl etməlidirlər ki, bunlar “Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında”, “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında və istehlakçı hüquqlarının qorunması haqqında” qanunlardır. Beynəlxalq səviyyədə isə ümumi Ticarət Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş Turizm Xartiyası da turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsinin və beynəlxalq turizm standartlara uyğun fəaliyyətin təşkilini həyata keçirir. Bu Xartiya isə öz növbəsində insanların istirahət hüquqlarının təmin edərək, bu insanların sərbəst vaxtını təşkil etmək də bunun dünyəvi prinsiplərə uyğun qaydada reallaşdırılmasından və eləcə də onun hər bir vətəndaşının turist xidməti qarşısında bərabərsizliyi hüquqlarının qorunmasını öz öhdəliyinə götürür. Turizm fəaliyyətinin beynəlxalq səviyyədə tənzimlənməsi təcrübəsi dünyanın müxtəlif dövlətlərinin beynəlxalq turizm məsələləri ilə bağlı bəyannamə və müqavilələrə, konvensiyalara qoşulmasından və eləcə də bu istiqamətdə beynəlxalq sənədlərin əsas müddəa və prinsiplərinə uyğun şəkildə hərəkət etməsi və bu fəaliyyət çərçivəsində turistlərin təhlükəsiz səyahət

məsələlərində ön plana çıxardır. Belə olduqda isə turizm sferasında sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi, birbaşa olaraq sığorta fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi ilə turizmin qanunvericilik bazasının qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirir. Başqa sözlə, sığorta fəaliyyətinin qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsi və sığorta fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, turizm sferasına və turistlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələləri ilə də əlaqəli şəkildə inkişaf edir.

Sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində və ümumilikdə ölkədəki sığorta şirkətlərinin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş, təşkilati hüquqi formalarda çıxış etməsi də müəyyən rol oynayır. Belə ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları əsasən 2 təşkilat, hüquqi formada yaradılmışdır.

1. Səhmdar cəmiyyəti
2. Dövlət şirkəti

Hər hansı formada yaradılmasından asılı olmayaraq, ümumilikdə bu sığorta şirkətlərinin fəaliyyəti sığorta haqqında qanun Mülki Məcəllə vasitəsi ilə tənzimlənir. Mülki Məcəllənin səhmdar cəmiyyət haqqında tələblərinə əsasən sığorta firmaları yaradılan zaman onların rəhbərləri səhmdarının sayından asılı olaraq, Müşahidə Şurası və direktorlar şurası formalaşdırması barədə eləcə də nizamnamə kapitalının formalaşması artırılması yolları kimi məsələlər öz əksini tapır.

Təsərrüfat cəmiyyətləri məhdud və əlavə məsuliyyətli cəmiyyətlər, həmçinin açıq və qapalı səhmdar cəmiyyətlər şəklində təsərrüfat cəmiyyətləri qismində sığorta fəaliyyətini həyata keçirə bilərlər. Hər birinə ayrılıqda yanaşdıqda, ilk öncə qeyd etməliyik ki, məhdud məsuliyyətli cəmiyyəti bir neçə iştirakçı vasitəsilə təsis edilir və onlara ümumilikdə cəmiyyətin fəaliyyətindən yalnız onların qoyduqları əmtəələrin dəyəri vasitəsilə deyil, həmçinin ödəmədikləri hissələr miqdarında zərər risklərini daşıyırlar. Bu zaman məhdud məsuliyyətdən idarə etməsinin ali orqanı qismində ümumi yığıncaqda çıxış edir.

Əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin isə əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu cəmiyyətin iştirakçıları nizamnamə kapitalına qoyulan əmanətlərinin müvafiq olaraq cəmiyyət üzvlərinin icra etdikləri fəaliyyətindən formalaşan öhdəlikləri üzrə öz üzərinə əlavə öhdəliklər qəbul edirlər. Bu zaman əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin nizamnamə kapitalına qoyulmuş əmanətin hədlərində həm cəmiyyətin hər bir üzvünün əsas məsuliyyət miqdarı təyin edildikdən əlavə məsuliyyət başlayır.

Səhmdar cəmiyyət isə həm nizamnamə kapitalı sənədləşdirilmiş, yaxud sənədləşdirilməyən formada buraxılmış səhmlər şəklində müəssisənin təşkilati hüquqi formasına özündə əks etdirir. Səhmdar Cəmiyyətin təsisçiləri vasitəsilə həmin səhmləri satın alına və yaxud da açıq abunə vasitəsi ilə satıla bilərlər. Bu zaman səhmdarlar və yaxud da təsisçilər həmin səhmdar cəmiyyətdə özlərinin məsuliyyəti üzrə səhmlərinin dəyəri qədər məsuliyyət və öhdəlik daşıyır və onların bu məsuliyyəti səhmlərinin dəyəri ilə məhdudlaşır.

Açıq Səhmdar Cəmiyyəti isə iştirakçılarının miqdarı məhdud olmayan və eləcə də onlara məxsus səhmləri başqa səhmdarın razılığı olmadan özgəninkiləşdirmək hüququna malik bir təşkilati hüquqi formada fəaliyyət göstərir.

Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti isə adından da göründüyü kimi, bu, cəmiyyətdən iştirakçılarının miqdarı məhdud olan və qapalı formada öz fəaliyyətini həyata keçirən bir təşkilat ki, bu formadır. Göstərdiyimiz nümunələrə uyğun şəkildə qeyd edə bilərik ki, məhz bunların içərisində sığorta fəaliyyətini icra etmək üçün yaranan təşkilatlar da çox açıq səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılmağa üstünlük verirlər. Bunun əsas səbəbi məhz sığortanın uzunmüddətli növlərini açıq səhmdar cəmiyyətləri vasitəsi ilə təşkil edilməsinin daha üstün olmasından irəli gəlir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra xarici ölkələrdə həyat sığortası ilə yalnız açıq səhmdar cəmiyyət formasında yaradılmış şirkətlər məşğul olurlar.

Sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə və eyni zamanda bu fəaliyyəti nəzarət funksiyasını yerinə yetirən icra hakimiyyəti orqanından müvafiq olaraq sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində mühüm rola malikdir. Belə ki, bu

istiqlamətdə fəaliyyətlə əlaqədar dövlət nəzarətini Maliyyə Nazirliyinin öhdəliyinə verilmişdir. Məhz Maliyyə Nazirliyi vasitəsilə sığorta haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən, sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməsi məqsədilə bu fəaliyyətə nəzarət, maliyyə nazirinin təsdiq etdiyi əsasnaməyə uyğun olaraq həyata keçirilir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, məhz sığorta nəzarəti orqanları vasitəsi ilə, sığorta, fəaliyyətlə məşğul olan şirkətlərin əsas vəzifələri müəyyən edilmişdir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- ❖ Sığorta fəaliyyətinin icra edilməsi üçün xüsusi razılığın əldə edilməsi ;
- ❖ Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətlərin reyestrini aparmaq ;
- ❖ Sığorta fəaliyyətinə uyğun formada olan sığorta şirkətləri tərəfindən metodik sənədlərin və normativ aktların hazırlanıb təsdiq edilməsi ;
- ❖ Sığorta şirkətlərinin sığorta fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və bu istiqamətdə təcrübəsinin genişləndirilməsi ilə əlaqədar təkliflər hazırlanması

II FƏSİL.TURİZM SFERASINDA SIĞORTA MÜNASİBƏTLƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

2.1. Turizmdə sığorta münasibətlərinin meydana gəlməsi və sığorta sisteminin struktur elementlərinin xarakteristikası

Sığorta münasibətləri, ümumilikdə ictimai geniş təkrar istehsal prosesinin əsas tərkib hissəsi olmaqla, cəmiyyətin yaşam qabiliyyətinin ən vacib faktorlarından hesab edilir. Bazar iqtisadiyyatında sığortanın rolunun getdikcə artması, onun bir iqtisadi kateqoriya kimi qiymətləndirilməsi və təhlilinin daha aktual etmişdir. Bu isə öz növbəsində bir sıra sferalarda olduğu kimi turizmdə də sığorta münasibətlərinin meydana gəlməsi və buna müvafiq olaraq sığorta sisteminin struktur elementlərinə xarakteristikasının zəruri hala çevirmişdir.

Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində istər turizm sferası üzrə istərsə də digər sferalar üzrə dövlət vətəndaşlara dəyə biləcək hər hansı bir neqativ təbii və digər hadisələr nəticəsində mövcud zərərin tam şəkildə kompensasiya edilməsini təmin etmək iqtidarında olmur. Bu zaman insanların müxtəlif maraqlarının müdafiə olunmasına zəmanət verən sığorta münasibətləri məhz insanlara dəymiş zərəri sosial iqtisadi sabitliyini təmin etmiş hesab edilir. Hər bir ölkənin iqtisadi potensialının formalaşması və dinamikasında mühüm rol oynayan turizm sferası isə müasir dövrdə beynəlxalq inkişaf strategiyasının ən mühüm tərkib hissəsi hesab edilir. Xüsusilə də, texnika və texnologiyalar, insanlar arasında münasibətlərin inkişaf etdiyi və inteqrasiya proseslərinin geniş vüsət aldığı bir dövrdə dünyanın hər yerinə səyahət etmək imkanının yaranması baş verə biləcək hər hansı bir hadisələrdən və dəyə biləcək zərərlərdən müasir dövrdə müdafiə olmaq tələbatı formalaşdırmışdır. Buna görə də baş verə biləcək zərərlərdən müdafiə olunmaq məqsədilə insanlar sığorta xidmətlərindən geniş şəkildə istifadə edirlər. Bu isə öz növbəsində turizm sferasında sığorta münasibətlərinin inkişafına şərait yaradır. Hər bir ölkədə mövcud turizm resurslarının müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi və onlardan səmərəli istifadəsi, turizmin inkişafına strateji məqsədi hesab edilir. Bu baxımdan turizm sferasında sığorta işinin təşkili və sığorta münasibətləri aktual hesab edilir. Bazar

münasibətləri şəraitində sığorta münasibətlərinin təşkili və sığortanın təşkili prinsipləri, köklü şəkildə dəyişmiş, sığorta bazarı formalaşmışdır, əhali arasında sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar bir sıra tədbirlər həyata keçirilmiş, eləcə də sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyi kimi məsələlər diqqət mərkəzində olmuşdur. Sığorta fəaliyyətinin əsas istiqaməti və gələcəkdə onun daha da inkişaf etdirilməsi və eləcə də iqtisadiyyatın yüksəlişinin əsas amili kimi, sığorta təminatı və ümumi daxili məhsulda sığortanın payının artırılmasından ibarətdir.

Müasir dövrdə sığortaya ən çox maraq göstərənlər arasında ölkənin bir sıra iri sənaye müəssisələri, xarici investisiyalı müəssisələr və eləcə də xarici vətəndaşlar da var. Lakin bir sıra sferalarda olduğu kimi, ölkə vətəndaşlarını turizm sferasında sığorta münasibətlərinə marağı daha da artmışdır. Xüsusilə də turizm şirkətləri səyahət etmək istəyən vətəndaşların sığorta olunmasının zəruriliyindən və bu sfera üzrə sığortalanmaq təbliğatını aparması da sığorta münasibətlərinin inkişafına şərait yaradır. Burada həvəsləndirmə tədbirləri kimi nəzərdə tutulan güzəştlər, sığorta ödənişinin alınması üçün müraciət edən vətəndaşlara həm yüksək xidmət mədəniyyəti, həm də ödənişlərin vaxtında verilməsi ilə əlaqədar fiziki, hüquqi şəxslərdə sığorta işinə maraq və inam yaranmışdır. Xüsusilə də turizm sferasında sığortalının vətəndaşların məruz qaldıqları zərərlərin ödənilməsində heç bir problemlərlə qarşılaşmaması növbəti illər ərzində də onlar səyahət zamanı sığorta müqavilələrini bağlamaqda maraqlı olmaqla yanaşı, bunu ictimaiyyətdə təbliğ etmiş olurlar. Belə olduqda da sığorta şirkətlərinin əsas vəzifəsi sığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin gücləndirilməsini təmin edilməsindən ibarətdir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, bazar münasibətləri inkişaf etdikcə, bu sahədə tələb daha da artırılır və tələblə təklifin uyğunlaşdırılması mühüm rol oynayır.

Sığorta sisteminin struktur elementlərindən bəhs edərkən isə ilk öncə qeyd etməliyik ki, sığorta istehsal münasibətlərinin ən əsas ünsürlərindən biri hesab edilir. Başqa sözlə, sığorta maddi itkilərin ödənilməsi ilə əlaqədar təkrar istehsalın fasiləsizliyi baxımından mühüm rolu oynayır. Sığorta sistemində baş verən

hadisələr pul formasında ödənilməsi üçün sığorta, maliyyə sisteminə aid edilir və ya maliyyə kimi o da bir bölgü kateqoriyasıdır.

Sığortalı sığortas sistemində sığortaçıların sığorta haqqını ödəyən və sığorta edənlər müvafiq sığorta əlaqələrinə girən fiziki və ya hüquqi şəxs hesab edilir. Sığortaçı başqa sözlə, qanunvericiliyə uyğun şəkildə sığorta fondu yaradaraq onun qanunauyğun bölgüsünü icra edən sığorta əməliyyatı aparən təşkilat, qurum kimi də yanaşmaq olar. Mövcud qanunvericiliyə uyğun formada sığortaçı sığorta fəaliyyətini icra etmək üçün lisenziyaya malik olan sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulan sığorta hadisəsinə uyğun şəkildə sığorta fəaliyyətinin reallaşmasından həyata keçirilən və qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada sığorta ödənişini vermək öhdəliyi daşıyan hüquqi şəxsdir.

Bir sıra ədəbiyyatlarda isə yaranan bu anlayış sığorta və təkrarsığorta fəaliyyətini həyata keçirmə məqsədi ilə qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada lisenziya almış hüquqi şəxs kimi yanaşılır. Lakin qanunvericilikdə sığortaçı fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən qadağalar mövcuddur ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Sığortaçının sığorta bazarında inhisarçı fəaliyyəti ;
- Sığortaçının istehsal və ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olması ;

Bununla yanaşı, qanunvericiliyə əsasən siyasi partiyalar, ictimai siyasi təşkilatlar və xeyriyyə cəmiyyətlərində sığortaçı kimi təsis edilə bilməzlər.

Sığorta sistemində hər şeydən öncə onun tərkib hissəsi hesab edilən elementlərin düzgün müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna müvafiq olaraq da qeyd edə bilərik ki, məhz sığorta sistemindən sığortaçı anlayış əvəzinə bəzən sığorta edən və yaxud sığorta etdirən anlayışından da istifadə edilir. Sığortaçı və yaxud sığorta edən sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququna malik lisenziyanı əldə etmiş istənilən təşkilati hüquqi formada çıxış edən hüquqi şəxsdir. Sığorta etdirən geniş mənada sığorta müqaviləsi bağlamış sığorta fəaliyyətini icra edən fiziki və hüquqi şəxsdir. Sığorta münasibətlərində sığortalı qismində çıxış edən hüquqi və yaxud fiziki şəxsləri isə sığorta fonduna sığorta haqları köçürmək və ya

bu münasibətlərin tərkib hissəsinə çevrilirlər. Başqa sözlə, sığortaçı sığorta haqqı ödəyən, sığorta obyektinin sığorta etdirilməsində marağı olan sığorta müqaviləsinin tərəfdarı kimi çıxış edir. Bununla yanaşı, sığortalı sığorta hadisəsi baş verərkən sığorta haqlarının mütləq şəkildə ödəyən və hər hansı bir sığorta hadisəsi baş verərkən sığorta ödənişini tələb etmək hüququ olan sığortaçı ilə sığorta müqaviləsi bağlayan şəxsdir. Müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlarda sığorta anlayışı da öz növbəsində sığorta olunan və sığorta edilmiş şəxs sığortalananın sığortalanmış kimi müxtəlif adlarla işlədirlər. Sığortalanmış şəxs sığortaya görə həyatı, sağlamlığı və əmək qabiliyyətinə görə sığorta müdafiəsinin obyektini olan fiziki şəxslərdir. Digər bir formada isə sığortalanmış dedikdə, sığorta müqaviləsi bağlamış fəaliyyət qabiliyyəti olan fiziki və hüquqi şəxs qismində çıxış edən insanlar başa düşülür və burada sığorta müqaviləsi bağlanan şəxs də burada sığortalanmış hesab edilir. Sığorta olunan sığorta müqaviləsinin tərəflərindən biri kimi çıxış edir.

Sığorta olunan sığorta ayırmalarını həyata keçirən sığorta müqaviləsi əsasında əmlak mənafeləri sığortalanan və eləcə də sığortaçı ilə konkret münasibətlərdə iştirak edən fiziki və hüquqi şəxsdir. Başqa sözlə, sığorta olunan xeyrinə sığorta fəaliyyəti həyata keçirilənlər ki, , burada sığorta edilən şəxs sığortada iştirak edir və onun həyatı və sağlamlığı, əmlak maraqları, pensiya təminatı ilə əlaqədar sığorta mühafizəsinin obyektini kimi çıxış edir.

Sığorta hadisəsi isə hər hansı baş vermiş neqativ faktiki hadisədir ki, onu yalnız sığorta haqqı və sığorta miqdarı ödənilməsi vasitəsilə aradan qaldırmaq mümkündür. Başqa sözlə, sığortaçının sığorta təminatını sığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun ödəməli olduğu hadisədir.

Sığorta sisteminin tərkib elementlərindən biri də sığorta obyektidir . Sığorta obyektini sığorta münasibətlərinin strukturunun əsas tərkib hissəsi hesab edilir. Sığorta obyektini şəxsin həyatı, sağlamlığı, əmlakı və digər şəxslərə vurduğu zərəre görə məsuliyyət ilə bağlı qanuna əmlak mənafelelidir. Buna müvafiq olaraq, sığorta obyektinin şəxsi sığorta, əmlak sığortası, məsuliyyət sığortası aid edilir.

Cəmiyyət tərəfindən sığortalanmağa qəbul edilən obyektlər aşağıdakılardan ibarətdir

- ✓ nəqliyyat vasitələri, tədarük olunmuş və satın alınmış kənd təsərrüfatı mallarından
- ✓ kommunikasiya sistemləri, aparatlar ötürücü mexanizmlər və güc maşınları
- ✓ interyer əşyaları, mebel, məişət elektrik cihazları
- ✓ sosial mədəni təyinatlı və ictimai istifadə üçün nəzərdə tutulan binalar
- ✓ gündəlik məişət və şəxsi istifadə üçün əşyalar, çoxillik əkmələr və digər əmlak
- ✓ külçə şəklində qiymətli mallar və məmulatlar qiymətli daş qaşlar
- ✓ əlyazmalar, plakatlar nümunələr və formalar

Sığorta sisteminin tərkib elementlərindən biri də sığorta obyektidir . Sığorta obyektini sığorta münasibətlərinin strukturunun əsas tərkib hissəsi hesab edilir. Sığorta vasitəçiləri, sığortalı və sığortalılar, sığorta bazarının subyektlərini təşkil edir. Hər birinə ayrılıqda yanaşsaq, qeyd etməliyik ki, sığortaçılar sığorta fəaliyyətini icra etmək məqsədi ilə dövlətin verdiyi lisenziyaya malik olan və həmçinin sığorta fondunun yaradılması və xərclənməsinin təşkil edən hüquqi şəxs qismində çıxış edir. Bu zaman isə sığortaçı qismində sığorta təşkilatları, sığorta cəmiyyətləri, qarşılıqlı sığorta cəmiyyətləri və ss təmsil oluna bilər. Sığorta bazarında mövcudluğunun əsas şərtlərindən biri kimi məhz sığortaçıların olması və mövcud ictimai tələbata uyğun sığorta xidmətlərinin təklif edilməsidir. Sığorta bazarı elə bir mürəkkəb üzvi sistemi təşkil edir ki, burada sığorta prosesinin reallaşdırılması məqsədilə müxtəlif subyektlər birləşərək sığorta xidmətlərini həyata keçirirlər. Sığorta fondunun istifadə prosesi isə məhz sığorta bazarında təmsil olunan sığorta şirkətləri və sığorta cəmiyyətləri vasitəsilə baş verir və burada iqtisadi münasibətlər formalaşır. Belə ki, sığorta şirkətləri müstəqil təsərrüfat işlərini həyata keçirərək sığorta subyektli kimi istehsal münasibətlərinin müəyyən sistemə uyğun formada fəaliyyət göstərirlər.

turizm hal hazırda dünya iqtisadiyyatında cəmiyyətin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafın nəticəsi kimi çox önəmli bir yer tutdu. Müxtəlif ədəbiyyatlarda turizm anlayışına turist, səyahət motivləri, turizm ehtiyatları və ümumilikdə bir sıra məsələləri aid edilir. Xüsusilə də turizmin müasir dövrümüzdə insanlar rasındakı mövqeyini öyrənmək üçün bu gün dünyada müxtəlif normaları formaları ilə yanaşı, insanlara məhz bu turizm səfərlərinə getməyə cəlb edir, motivləri müəyyənləşdirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizm motivlərinin formalaşmasına, insanların turizmə daha çox marağının yaranmasından, eləcə də bu sferanın inkişafına şərait yaradır və belə olduqda isə, insanları turist səfərləri, zamanı baş verə biləcək hər hansı bir zərərlərin qarşısının alınması etibarilə müdafiə sistemindən və beləliklə də milli sığorta bazarının fəaliyyətində daha da genişlənir. Turizm motivinin yaranması turizm tələbinin yaranması da turizmin məzmununda çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizm motivinin və turizm tələbinin yaranması turizmin məzmununda çox mühüm paya malikdir. Səyahət motivləri turizm tələbinin yaranmasının əsas şərti kimi xüsusilə insanların dünyaya baxışları, təhsil səviyyələri və eyni zamanda digər tələblərin ödənməsi istəklərini üzə çıxarır. Turizm motivlərinin düzgün anlaşılması, turizm məhsulunun planlaşdırılmasının yaradılması və reallaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə və eyni zamanda bu fəaliyyəti nəzarət funksiyasını yerinə yetirən icra hakimiyyəti orqanından müvafiq olaraq sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində mühüm rola malikdir. Belə ki, bu istiqamətdə fəaliyyətlə əlaqədar dövlət nəzarətini Maliyyə Nazirliyinin öhdəliyinə verilmişdir. Məhz Maliyyə Nazirliyi vasitəsilə sığorta haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən, sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməsi məqsədilə bu fəaliyyətə nəzarət, maliyyə nazirinin təsdiq etdiyi əsasnaməyə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi və inkişafı baxımından mühüm rol oynasa da, sığorta

bazarı inkişaf etdikcə, bu qanunun da təkmilləşdirilməsi, zəruriyyəti meydana çıxırdı. Məhz bu zərurətdən irəli gələrək dövlət Sığorta Nəzarəti və Sığortaçılar İttifaqı ilə birləşərək sığortanı inkişaf xüsusiyyətlərini və sığorta bazarının tələb və təkliflərini nəzərə alaraq bu qanunun beynəlxalq standartlara uyğun variantını işləyib hazırladı. Bununla da 1999-cu ildən sığorta haqqında qəbul edilən yeni qanun qüvvəyə mindi. Sonrakı illər ərzində sığorta təşkilatlarının maliyyə bazasının möhkəmləndirilməsi, sığorta fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi və sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi Milli iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi sığortanın rolunun daha da yüksəlməsinə səbəb oldu.

Ölkəmizdə sığorta təşkilatı kimi fəaliyyət göstərmək üçün Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarət Xidmətindən fəaliyyəti lisenziyası əldə edilməlidir. Sığorta firmalarının yaradılması, bağlanması qaydaları müvafiq olaraq Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti tərəfindən tənzimlənilir. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə uyğun olaraq son illər ölkəmizdə sığorta nüfuz əmsalının öyrənilməsi zəruri hesab edilir. Belə ki, sığorta nüfuz əmsalı sığorta haqqının hər ölkənin ümummilli məhsula nisbətinə deyilir və sığortanın inkişaf göstəricisi hesab edilir. Buna görə də bu göstəricinin başı aşağı olar və yaxud yüksək olması həmin ölkədən sığorta fəaliyyətinin inkişafının əsas göstəricisi sayılır. Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra həyata keçirdiyimiz layihələrin ən mühüm iqtisadi artım və inkişaf əldə etmişdir. Bu müddət ərzində sığorta şirkətlərinin yaranması və fəaliyyətinin genişlənməsi və ya sığorta sahəsində mövcud problemlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynamışdır.

2.2. Müasir dövrdə turizmdə sığortalanmanın xüsusiyyətləri və iqtisadi mexanizmin fəaliyyət istiqamətləri

Müasir dövrdə istər turizm sferasında istərsə də ümumilikdə sığortalamanın xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi, hər şeydən öncə sığorta fəaliyyətinin özünün spesifik xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsindən asılı olaraq dəyişilir. Belə ki, sığorta, ictimai istehsal prosesində konkret risklərinin ehtimalını əsaslanmış münasibətləri özündə əks etdirir. Sığorta xüsusiyyətinə görə sığortaçı ilə sığorta etdirən şəxslərin müxtəlif kateqoriyaları əhatə edir və sığorta sistemi üzrə təsnifata bölünür. Belə olduqda isə sığortalama müxtəlif sahələrə bölünür və bu təsnifata uyğun olaraq sığortanın aparılması, hər şeydən öncə icbari və könüllü formada olur. Bu sığortanın sahələrə bölünməsinin əsasında məhz sığorta obyektlərinin mövcud olan fərqlər təşkil edir. Bu xüsusiyyətlər sığorta münasibətlərində 4 əsas sahəyə ayrılır. Bunlar müvafiq olaraq ;

1. əmlak sığortası ;
2. həyat səviyyəsinin sığortası ;
3. məsuliyyət sığortası 4
4. sahibkarlıq risklərinin sığortası şəklində təsnif edilir

Bir sıra ədəbiyyatlardan məhz bu münasibətləri tipi kimi böyük qrup üzrə təsnifləşdirirlər ki, bunlar da həyat sığortası və qeyri həyat sığortası üzrə bölünür. Turizm sferasından sığortalama prosesi zamana turistlər müstəqil şəkildə baş verə biləcək hər hansı hadisələrə qarşı istənilən sığortanı növünü seçməkdə azaddırlar.

Həyat sığortası, adından da göründüyü kimi sığortaçı həyatda olmadığı təqdirdə isə onu yaşadığı müddət ərzində həyata keçirdiyi sığorta ödəmələrinin qarşılığında müəyyən pul məbləğini sığorqa orqanı tərəfindən müəyyən edilən şəxsə ödəməyi özündə əks etdirir. Bu sığorta növü sağlamlığının itirilməsi, qocalığa görə ölümə əlaqədar bu və ya digər bir qisim hallarda həyata keçirilən sığortadır. Bu sığorta növü üzrə müəyyən edilmiş sığorta müqaviləsinin müddəti bitən zaman sığorta məbləği müəyyən edilmiş prosedurlara uyğun olaraq, sığortalıya qaytarılır. Qeyri həyat sığortası isə sığortalıya vurulan zərəri ödəməklə onun məsuliyyəti və eləcə də əmlak mənafeleləri ilə bağlı risklərin sığortasıdır. Sığorta münasibətləri ən azı 2 şəxsin vasitəsi ilə formalaşır. Onlardan biri dəyən ziyanın ödənilməsi məqsədilə

sığorta fondu yaradan və ən müxtəlif sığorta xidmətlərini təklif edən sığorta şirkəti, digəri isə həmin sığorta fonduna sığorta haqqı ödəyən şəxsdir. Bu münasibətlərdə 2 tərəfin olması da zəruridir. Bununla yanaşı, sığorta könüllü və icbari formada həyata keçirilə bilər. Könüllü sığorta adından görüldüyü kimi, sığortaçı ilə sığortalı arasında sığorta müqaviləsinin şərtlərinə müvafiq olaraq reallaşdırılan sığorta növüdür. Bu zaman sığortanın həyata keçirilməsinin ümumi şərtlərini və qaydalarını müəyyən edən könüllü sığorta qaydası sığortaçı tərəfindən təyin olunur.

İcbari sığorta, qanunun qüvvəsi ilə tətbiq edilən sığortadır. Belə ki, icbari sığorta haqqında qanunun sığortanın aparılma qaydalarını müəyyən edir. Bəzən icbari sığortanın aparılması dövlət sığorta şirkətinə həvalə edilir və digər heç bir şirkətlər bu prosesi apara bilmir. Ölkəmizdə bu səlahiyyət dövlətin payçı qismində çıxış etdiyi Azərsığorta kommersiya təşkilatıdır. Ancaq buna baxmayaraq, bununla bağlı məsələləri nisbətən mübahisəlidir. Bazar iqtisadiyyatı dövründə və eləcə də bazar münasibətlərinin liberallaşması üzrə bir sıra tədbirlərinin icra edildiyi zamanda bu icbari sığorta növlərinin həyata keçirilməsinin Dövlət Sığorta Şirkətinə həvalə edilməsi o qədər də məqsədəuyğun hesab edilmir. Belə ki, son dövrlərdə Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar, haqsız rəqabətin aradan qaldırılması, antiinhisar tədbirləri geniş vüsət almışdır. Belə bir şəraitdə icbari sığortanın tətbiq edilməsinin Dövlət Sığorta Şirkətinə verilməsi, sığorta sahəsində dövlət inhisarının yaranmasına səbəb olur. Ancaq buna baxmayaraq, bu məsələ ilə dövlət sığorta şirkətinin məşğul olmasına səbəb kimi sığorta haqlarının büdcə vəsaitlərindən ödənilməsini göstərə bilərik.

Müasir dövrdə bu icbari sığorta növlərinin inkişafı istiqamətində Maliyyə nəzirliyi tərəfindən bir sıra tədbirlər yerinə yetirilir. Lakin bununla yanaşı, icbari növləri üzrə bir sıra əməliyyatlar digər qurumlara tapşırılmışdır. Buna misal olaraq, yanğından sığorta qanunun icrasının Fövqəladə Hallar Nazirliyində, icbari ekoloji sığorta haqqında qanun Ekologiya Nazirliyinə tapşırılmasının göstərə bilərik. Lakin bu qurumların sığorta fəaliyyəti ilə bağlı kifayət qədər məlumatlı

olmadığını və sığorta biliklərinə malik olmadıqlarına görə öz vəzifələrini lazımi səviyyədə həyata keçirə bilmirlər. Ona görə də bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilməli və nəzarət edən qurumlarla sığortası sahəsinə cavabdeh olan orqanları arasında səmərəli fəaliyyət təşkil edilməlidir.

İcbari sığorta üzrə qanunlar təkmilləşdirilməli və ya bu istiqamətdə vahid qanunun qəbul edilməsi daha məqsədəuyğun olmalıdır. Belə ki, icbari sığorta növləri üzrə qanunlar mahiyyət etibarilə eyni məzmun daşıyır. bütün qanunlardan sığorta məbləği sığorta mükafatının qanun və prosedurlar çərçivəsində müəyyən edilməsi prinsipi sığortanın icbariliyin Şəhadətnamə formalarının mövcud müvəqqəti icra orqanı tərəfindən təsdiq olunması kimi məsələlər öz əksini tapmışdır. Belə olduqda isə icbari sığorta haqqında qanun vahid qanunun qəbul edilməsi qanunda olan boşluqların aradan qaldırılması və nəzarət mexanizminin güclənməsi və inkişaf etdirməsi istiqamətində düzgün addımların atılması zəruri hesab edilir.

Bununla yanaşı, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə dair Sığorta Məcəlləsinin yaradılması sığorta fəaliyyətinin inkişafından, bu sahədə qanunvericilik bazasının yerləşdirməsinə bu qanunlar arasındakı ziddiyyət və boşluqların aradan qaldırmasına imkan yaratmış olar.

İcbari sığorta isə qanun qüvvəsi vasitəsi ilə həyata keçirilən sığorta növüdür, vətəndaşların sosial maraqlarının və dövlətin maraqlarının təmin edilməsi vasitəsilə yerinə yetirilir. Bu sığorta növünün həyata keçirilməsi qaydaları isə Azərbaycan qanunları ilə müəyyənləşdirilir. Azərbaycan Respublikasında icbari qaydada 8 sığorta həyata keçirilir. Bununla yanaşı, icbari sığortaya aşağıdakılar aid edilir.

- ✓ vətəndaşların icbari tibbi sığortası
- ✓ bədbəxt hadisələrdən icbari şəxsi sığortası
- ✓ Azərbaycan gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin xüsusi təhlükəli şəraitli işçilərin sığortası
- ✓ vətəndaşların əmlakının icbari sığortası

✓ hərbi qulluqçuların icbari dövlət şəxsi sığortası

İcbari tibbi sığorta əhalinin sağlamlığın mühafizəsi və sosial müdafiə hissini özündə əks etdirən sığorta növüdür. Bu sığorta hansı dövlət tərəfindən yaradılaraq, sırf əhali üçün nəzərdə tutulmuşdur. Belə olduqda isə həm dövlət, bu sığorta növü üzrə ən son işlərin tariflərinin əsas prinsipləri və sığortanı əhatə dairəsini özü müəyyən edir. İcbari tibbi sığortanın da əsas məqsədə, əhalinin müxtəlif təbəqələri üzrə sığorta haqlarının toplanması və nəticədə vətəndaşlara qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tibbi yardımın göstərilməsindən ibarətdir. Lakin icbari tibbi sığortanın təşkili qaydasında müəyyən məsələləri nəzərdən keçirmə ki, mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Belə ki, icbari tibbi sığorta, bir tərəfdən sosial sığortanın pensiya sığortasının tərkib hissəsi hesab edilir. Digər tərəfdən isə bu sığorta növü daha çox tibbi xidmətlər üzrə əhalinin sağlamlığının mühafizəsi üzrə maliyyələşmə mexanizmini əks etdirir. Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, icbari tibbi sığorta çərçivəsində hər hansı bir xəstəlik zamanı əmək haqqını itirməsi ilə bağlı sığorta təminatı bu sığorta növünə aid deyil. Belə ki, icbari tibbi sığorta yalnız əhalinin tibbi xidmətlə təmin olunması prosedurlarını özündə əks etdirir. Hər hansı xəstəlik zamanı əmək haqqını itirməsi ilə bağlı məsələlər dövlətin sosial sığorta sisteminin tərkib hissəsinə aid edilir.

Bu sığorta növünə aid müxtəlif təbəqələri üzrə ümumi məqsəd icbari ödənişin vasitəsilə və dövlət sisteminin maliyyə vəsaitləri vasitəsilə formalaşır. İcbari tibbi sığorta çərçivəsində sığorta xidmətlərinin fasiləsiz formada göstərilməsini isə bu sığorta növünü həyata keçirməyə üzrə lisenziyaya malik olan tibbi sığorta təşkilatları yerinə yetirir.

Şəxsi sığorta. öz şəxsi sığortalama hesabına reallaşan sığorta müqaviləsində sığorta obyektlərinin mümkün sığortalılarının siyahısında Azərbaycan sığorta haqqında

qanun vasitəsilə müəyyən edilir. Bu qanuna əsasən şəxsi sığorta obyektləri qismində sığortalanan şəxsin həyatı, əmək qabiliyyəti, sağlamlığı çıxış edir.

Şəxsi sığorta haqqında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsində bu formada qeyd edilmişdir. Həyat sığortası və yaxud fərdi qəza sığortası üzrə sığorta müqaviləsinə əsasən bir tərəf müqavilə ilə şərtləndirilmiş və digər tərəfdən, buna uyğun müəyyən ödədiyi böyük məbləğ qarşısında öhdəliyinə götürür ki, sığortalının və ya müqavilədə adı çəkilmiş digər bir şəxsin sağlamlığından və ümumilikdə vəziyyətinə uyğun zərər dəydiyi və onun həyatında müqavilədə nəzərdə tutulmuş hər hansı hadisə baş verdiyi zaman bu müqavilənin şərtlərinə uyğun formada ona dəyən zərərin kompensasiya edilməsi məqsədi ilə öz haqqını bir dəfəyə və ya vaxtaşırı formada ödəyəcəkdir. Sığorta ödənişini almaq hüququ xeyrinə müqavilə bağlanmış, şəxsi, sığortalıya məxsusdur ki, sığorta ödənişlərdən rüsumlar tutulmur.

Bir sıra sığorta növləri vardır ki, bunlar şəxsi sığorta növlərinə aid edilir. Ümumilikdə Azərbaycanda sığorta haqqında qanuna əsasən şəxsi sığortaya bədbəxt hadisələrdən müəyyən xəstəliklərdən formalaşaraq könüllü sığorta üzrə sığortalının ödədiyi sığorta haqları məhsulun maya dəyərinə aid edilir. Həyat sığortası müqaviləsinə əsaslanan sığorta haqqını ödəməyə təminat verən müəssisələrin mənfəət vergisi ödəməkdən azad etmiş olur.

Əmlak sığortasından bəhs edərkən isə qeyd etməliyik ki, müasir dövrdə bu sığorta növünün əhəmiyyəti getdikcə artmaqdadır. və əmlaka maraq və əmlakın özü əmlak üzrə sığortanın əsas obyekt hesab edilir. Buna müvafiq olaraq da əmlak sığortası Mülki Məcəlləsinin müəyyən edilmiş maddələrinə əsasən baş verən hər hansı bədbəxt hadisələr zamanı sığorta müqaviləsinə əsasən sığortaçı və sığortalı arasında bu istiqamətdə bağlanmalıdır. Əmlaka dəymiş zərərin əvəzini ödənilməsi ilə bağlı sığorta haqlarını özündə əks etdirir. Xüsusilə də, əmlakla bağlı baş verə biləcək hadisələr çox zaman yanğın zəlzələ qəza partlayış kimi hadisələr ilə əlaqədar olur. Bu zaman isə əmlak sığortası müqaviləsinə əsasən aşağıdakı əmlak maraqları sığortalana bilər.

1. əmlakın zədələnməsi ilə bağlı yaranan risk ;
2. digər şəxslərin sağlamlığına, həyatına və əmlakına dəyən zərər nəticəsində yaranan öhdəliklər üzrə formalaşan məsuliyyət riski ;
3. ümumi sahibkarlıq fəaliyyətindən yaranan itki riski ;

əmlak sığortasını ən geniş yayılmış növləri aşağıdakılardan ibarətdir

- ✓ yüklərin sığortası ;
- ✓ Bank sığortası ;
- ✓ təşkilatların, idarələrin, vətəndaşların əmlakının sığortası
- ✓ yanğın əleyhinə sığorta
- ✓ dəniz gəmilərin və təyyarələrin sığortası

Daşımalarının sığortası daha çox yük sahibinin həmin yüklə əlaqədar daşdığı əmlak marağından irəli gəlir. Bu zaman yüklərin daşınması üzrə olan sığorta müqavilələri bütün risklər üzrə daşınan yük və məsuliyyətə görə, t dəyən zərər vasitəsi ilə və yaxud da fərdi qəza üzrə daşınan məsuliyyətə görə, ona dəymiş zərəərə əsasən, məcburi sığorta xarakteri daşıyır. Əmlakın sığortası zamanı ən geniş yayılmış. əmlakın zərər görməsə halı daha çox insan iradəsindən asılı olaraq baş verən hadisələrdə özünü əks etdirir. Onları daha çox təbii hadisələr daxil olsa da, insanların qəsdən və bilməyərəkdən etdiyi səhvləri və yaxud da ki, ehtiyatsızlığa görə, meydana çıxan yanğınlar çox zaman fəlakətə çevrilir və böyük maddi mənəvi zərərlərə səbəb olur. Bu zaman isə digər sığorta növləri nisbətən yanğın sığortası zamanı baş verən risklər hər 2 hissəyə bölünür. Bu risklər insan amili ilə əlaqədar yaranan mənəvi, istər fiziki, istər kimi xarakterizə olunur. Yanğından sığorta həmçinin baş verən bir sıra təbii fəlakətlər nəticəsində əmlakın zədələnməsi zamanı sığorta müdafiəsinə bir sıra məsələlər daxil edir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir

- Tufan, ildırım, qasırğa
- zəlzələ
- Vulkan püskürməsi

Azərbaycan Respublikası Yanğın təhlükəsizliyi haqqında qanuna əsasən, yanğın baş verdiyi zaman ona qarşı həm könüllü, həm də icbari sığortanın reallaşması nəzərdə tutulmuşdur.

Əmlak sığortasının digər bir geniş yayılmış növü isə nəqliyyat vasitələrinin sığortası hesab edilir. İlk növbədə, nəqliyyat sığortasını ən geniş yayılmış növü avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sığortası ilə yanaşı, hava, dəniz və dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortasıdır. Avtonəqliyyat sığortası özündə yaranan bu prosesdən həm də mexaniki və digər vasitələrin sığortalanması əks etdirir və bu, könüllü formada reallaşdırılır. Bundan fərqli olaraq gəmilərin sığortalanması prosesi aşağıdakı prinsiplərə əsasən həyata keçirilir.

- ❖ əmlak marağının olması
- ❖ tərəflərin etimadının yüksək səviyyədə olması
- ❖ baş vermiş hadisələrdə səbəb nəticə əlaqələrinin mövcudluğunu
- ❖ ödənişin baş vermiş hadisəyə uyğun olaraq ödənilməsi

Hava nəqliyyatı sığortası aviasiya sığortasının əsas tərkib hissələrindən biri olub, ümumilikdə aviasiya sahəsi ilə əlaqədar uçuş aparatlarının və aviasiya sənaye kompleksinin tərkib hissələrinin sığortasını özündə əks etdirir.

Vətəndaşların əmlakının sığortalanması sadələdiyimiz bu sığorta növlərindən fərqli olaraq daha geniş və müstəqil növləri mövcuddur ki, bunlara nəzər salaq.

- ❖ yaşayış binalarının və onların konstruktiv elementlərinin sığortasına
- ❖ soyuducu kameralarında olan əmlakın sığortası
- ❖ ev heyvanlarının sığortası
- ❖ müxtəlif tikililərinin şəhərkənarı evlərin, bağ evlərinin sığortalanması
- ❖ elektron avadanlıqların sığortası
- ❖ digər əmlakla yanaşı, t şəxsi istehlak yardımçı təsərrüfat elementlərinin sığorta edilməs

2.3. Sığorta münasibətlərinin qloballaşdığı şəraitdə turizm sferasında müxtəlif sığorta növləri üzrə sığortalanmanın rolu və inkişaf perspektivləri

Sığorta münasibətlərin qloballaşdığı şəraitdə turizm sferası üzrə sığortanın aşağıdakı növləri vardır:

1. Tibbi sığorta;
2. Həyat və sağlamlığın sığortası;
3. bədbəxt hadisələrdən sığorta
4. Turistlərin istirahətdə olduqları zamanı pis hava hallarında sığortalanma;
5. .Assistans;
6. Nəqliyyatın ləngiməsi halları zamanı sığortalanma;
7. Avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sahiblərinin məsuliyyət sığortası;
8. Səfərin baş verməsinin qeyri-mümkünlüyü ilə əlaqədar xərclərin sığortası;
9. Gömürük qaydalarının pozulması, malın müsadirəsi və ya sərhəddən keçirilməsi zamanı buraxılışdan imtina edilməsi hallarında şopinq turda əmlak risqinin sığortalanması;

Hər birinə ayrılıqda yanaşdıqda, ilk öncə həyatın sığorta olmasından bəhs edək. Belə ki, bu sığorta növü ilk dəfə Avropada yaradılıb. Xüsusilə XII əsrdə yüklərin sığortası və eləcə də gəmi kapitanlarının həyatının sığortası ilə bağlı meydana gələn zərurətə uyğun olaraq sığorta müqavilələri imzalamağa başlamışlar. Belə ki, bu dövr də İngiltərədə bu sığorta növünə uyğun olaraq həyatın sığorta olunması üzrə fəaliyyət göstərən klub yaradıldı. Bu zaman Ceyms Dadson adlı şəxs bu klubun üzvü olmayan sahibkar həyat sığortası ilə bağlı öz şəxsi cəmiyyətin yaratmaq qərarına gəldik. Onun apardığı tədqiqatlarda ilk dəfə olaraq Londonun müxtəlif qəbiristanlıqlarında il ərzində ölənlərin sayının və buna müvafiq olaraq orta yaş həddini hesablayaraq həyat sığortası ilə əlaqədar sığorta mükafatlarının hesabladı. Beləliklə də Ceyms Dadson məhz ilk dəfə olaraq həyat sığortası ilə bağlı ilk rəsmi və statistik formada onun təşkili və sığorta

mükafatlarının hesablanması üzrə əsas tədqiqatlar da aparın şəxs hesab edilir. Bu sığorta növü üzrə isə ilk dəfə yaradılan sığorta kompaniyası 1740-cı ilə təsadüf edir.

Digərlərindən fərqli olaraq bu sığorta növü dünyanın sığorta bazarından bir sıra sığorta növləri içərisində sürətlə inkişaf edən formalarından hesab edilir. Belə ki, statistik məlumatlara əsasən hələ 1998-ci ildə Avropa İnkişaf Bankına aid olan ölkələrdə həyat sığortası üzrə toplanmış sığorta mükafatlarının məbləğini 216.748 mln , ümumilikdə müxtəlif sığorta növləri üzrə mükafatların həcmnin 50%-ni təşkil etmişdir.

Onu qeyd edə bilərik ki, həyatın sığorta olunması ifadəsi sığorta etdirən şəxsin ölümü və yaxud da hər hansı bir müddətə qədər yaşadığı dövr ərzində sığortaçı tərəfindən üçüncü şəxslər sığorta mükafatının əvəzinə müəyyən edilmiş məbləğin ödənilməsinin təminatını verir. Hal hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində, bu təminatın verilməsi qaydalar dəyişsə də, ümumilikdə həyatın sığorta olunmasının metodoloji prinsipləri dəyişilməz olaraq qalır.

Risqlərin təyin edilməsinin meyarlarına uyğun olaraq həyat sığortasının bir neçə növü üzrə təsnifləşdirirlər. Buna uyğun olaraq bu sığorta növü üzrə vəzifələr 2 qrupa ayrılır.

- sosial qrupu
- maliyyə qrupu

Maliyyə qurupunun tətbiq edilməsi, xüsusilə maliyyə kredit əməliyyatların icra edilməsi baxımından zəmanətin əqdim olunmasını özündə əks etdirir. Sosial qrup isə dövlətin sosial təminatı üzrə çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına istiqamətlənir. Sosial qrupun vəzifələrinə nəzər salmaq.

- ✓ ailə başçısının itirilməsi ilə əlaqədar olaraq ailə gəlirlərini müdafiə edilməsi ;
- ✓ əmək qabiliyyətinin itirilməsi ilə əlaqədar şəxsi gəlirini təmin edilməsi ;
- ✓ yeniyetməlik dövrünə çatan uşaqları maddi dəstəyin göstərilməsi ilə əlaqədar pul vəsaitlərinin toplanması ;

✓ mərasim xidmətlərinin ödənilməsi ;

Maliyyə qrupunun vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir ;

1. kapital qoyuluşları ilə əlaqədar pul vəsaitlərinin toplanması ;
2. fərdi biznesin qorunub saxlanması ilə əlaqədar müəssisənin Pul vəsaitləri ilə təmin edilməsi ;
3. mirasın müxtəlif vasitələrlə müdafiə edilməsi ;
4. sığorta mükafatları üzrə müəyyən edilmiş vergilərə görə, güzəştlərin həyatın sığorta olunması üzrə ödənişlərin təqdim edilməsi ilə əlaqədar hesabatına əsasən, şəxsi gəlirin artırılması . Bu vəzifəyə əsasən qeyd edə bilərik ki, həyat sığortası üzrə sığorta müqaviləsi adətən sığorta vergisindən azad olur. Belə ki, Avropada bununla əlaqədar olaraq müəyyən edilmiş vergi 1990-cı ildən etibarən ləğv edilmişdir. Bunun əvəzində isə həyat sığortası üzrə müəyyən edilmiş vergini hesablanmış əlavə gəlir vergisindən çıxırlar.

Həyatı sığorta olunmasının bir sıra prinsipləri mövcuddur. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Sığorta marağı . Sığortanın reallaşdırılmasının əsas məqsədi istənilən halda sığorta marağından irəli gəlir. Sığorta müqaviləsi sığortaçı sığorta etdirən şəxs arasından sığortanın reallaşmasına əsas şərti kimi çıxış edir. Hər hansı bir şəxsin həyat sığortası edilməsi üçün ilk növbədə sığorta etdirən şəxs bu prosesdə maraqlı olmalıdır. Sığorta marağı adlı prinsip ilk dəfə olaraq İngiltərədə 1774-cü ildə qəbul edilmişdir. Bu prinsip, “Fırıldaqqılar haqqında akt”da Kim öz əksini tapmışdır. Burada qeyd edilir ki, həyat sığortasına uyğun olaraq sığorta müqaviləsini imzalayan hər bir şəxs bu prosesdə maraqlı olmalıdır. Sonrakı dövrdə isə bu həyatın sığorta olunması Avropanın bir sıra ölkələrində qanunvericilik aktlarına daxil edilməyə başlandı.
2. Sığorta kompaniyasının mədaxilində yaxından iştirak etmək. Həyat sığortası üzrə fəaliyyət göstərən təşkilatlar bu sığorta növünün uzun müddət də

olduğunu nəzərə alaraq həmin şəxslərin gəlir əldə etməsinə cəlb etməyə çalışırlar. belə ki, sığorta təşkilatları mütəmadi olaraq hər şeyi aktiv və passivlərin qiymətləndirməsini həyata keçirərək sığorta müqavilələri üzrə sığorta məbləğinin artırılmasına istiqamətlənmiş fəaliyyət göstərir. Bu zaman bonus adlandırılan məbləğ də sığorta hadisəsinin baş verdiyi müddət ərzində əlavə olaraq ödənilir.

Bonuslar və 2 yerə bölünür.

- sığorta təşkilatı tərəfindən müqavilənin təsirinin sığorta müddəti ərzində saxlanması ilə əlaqədar maraqdan irəli gələrək, hesaba köçürülən sonuncu bonus
- sığorta məbləğindən əldə edilmiş faiz şəklində hesablanan illik bonuslar

Ailə gəlirinin sığorta olunması . Bu sığorta növü, əslində. həyatın müddətli sığorta olunması, həmçinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Bununla yanaşı, bu sığorta növünü digərlərindən fərqləndirən əsas xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, buradan sığorta edilmiş şəxs və əlaqədar ölüm hadisəsi baş verən zaman birdəfəlik sığorta məbləği deyil, ailə başçısının yaşadığı müddəti ərzində əldə etdiyi gəlirə müvafiq olaraq bir gəlir ödənilir. Gəlirin ödənməsi isə birdəfəlik deyil, rüblük, aylıq və illik ola bilər.

Dünyanın bir sıra ölkələrində sığorta kompaniyaları bu sığorta növündən istifadə edirlər. Xüsusilə müxtəlif sığorta şirkətləri avtomatik şəkildə, yüksələn ödənişli sığortalanma üzrə polislərdən istifadə edirlər. Bu isə inflyasiyanın tarazlanması baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ömürlük sığorta müqaviləsi . ömürlük sığorta müqaviləsinə əsasən sığorta etdirən şəxslər müqavilənin şərtlərinə uyğun şəkildə müəyyən edilmiş formada həyatının sonuna qədər bərabər şəkildə sığorta məbləği mükafat ödəyir. Öldükdən sonra isə ödədiyi sığorta məbləğlərinə uyğun formada təsbit edilmiş sığorta ödənişi verilir. Bu formada müqavilə üzrə müəyyən edilmiş mükafatlar müddətli

mükafatlardan fərqli olaraq daha yüksəkdir. Bununla yanaşı, sığorta məbləğinin 1-dəfəlik və ya müddətli şəkildə əvvəlcədən razılaşdırılmış formada ödənilə bilər.

Ömürlük sığorta sığortaçıların riskdən müdafiə etməklə yanaşı uzunmüddətli dövr üçün müəyyən yığımların formalaşmasını özündə əks etdirir.

İkiqat sığorta məbləği qarışıq sığorta. Bu sığorta növü, gəlir də iştirakçı qismində çıxış edən qarışıq sığorta və azalan sığortalanan məbləğ üzrə müəyyən edilən müddətli sığortanın bir-biri ilə birləşməsindən formalaşmışdır. Bu zaman ölüm hadisəsi baş verdikdə sığortaçı müəyyən edilmiş məbləğdən birini ödəyir. Zəmanət sığorta məbləği və yaxud bonusun əlavə olunduğu sığorta məbləği . Ölüm hadisəsi baş verdiyi zaman isə sığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq bonusdan əlavə edildi zəmanətli məbləği hesablanır.

Həyat sığortası üzrə sığorta müqaviləsi bir qayda olaraq, uzunmüddətli olduğu üçün onun fəaliyyət dövrü ərzində olan sığorta etdirən şəxsin iqtisadi şəraitindən maliyyə vəziyyətinə uyğun formada dəyişdirə bilər. Buna görə sığorta etdirən şəxsin tələbatını əvvəlcədən müəyyən edən sığorta təşkilatları da bununla bağlı sığorta müqaviləsinin şərtlərinin dəyişdirilməsinə uyğun müxtəlif opsiya adlanan variantlar təklif edirlər. Bu opsiya variantlarından bir sıra amillər aid edilir ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir.

1. pərakəndə qiymət indeksinə müvafiq olaraq sığorta məbləğinin artırılması ;
2. sığorta olunmuş şəxsin gəlirinə uyğun olaraq sığorta məbləğinin müəyyən dövr ərzində periodik şəkildə artırılması ;
3. digər sığorta olunmuş şəxsin sığorta müqaviləsi şərtlərinə uyğun əlavə edilməsi ;

Sığorta müqaviləsi üzrə əlavələrin edilməsi, sığorta təşkilatlarının müştərini itirməmək və ya sığorta müqaviləsinin qorunub saxlanması, ona uyğun olaraq yaranmışdır.

Bədbəxt hadisələrdən sığorta növü istər turizm sferası üzrə istərsə də hər hansı ölkədə müəyyən əhali qrupu və təbəqəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

sağlamlığa dəyən zərərin ödənilməsi məqsədilə həm yerinə yetirilən sığorta növü olan Bədbəxt hadisələrdən sığorta sığortanın icbari növlərinin təşkil edilməsinə müəssisələrdə işçilərin kollektiv formada sığortalanmasının və bununla bağlı bir sıra məsələlərə aid edilir. Bu sığorta növü XIX əsrin əvvəllərində dəmiryol nəqliyyatının inkişafı ilə əlaqədar formalaşmışdır. Lakin bu tarixdən öncə hələ. 1542-ci ildə gəmi sahibkarlarının öz kapitanlarının həyatını sığorta etməsinə bağlı olaraq formalaşmışdır. Daha sonra sığortanın bu növü İngiltərədə dəmiryol nəqliyyatında baş verən bədbəxt hadisələrdən qorumaq məqsədilə formalaşdı. İngiltərə də bədbəxt hadisələrdən sığorta sığortalama xidmətini. ilk dəfə Roalway Death Company vasitəsi ilə tətbiq edilməyə başlandı. və nəticədə sonrakı illər ərzində istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələr, sahibkarların da bu sığorta ot kompaniyalar vasitəsi ilə öz işçilərini bu sığorta növünə diqqət ayırmağa vadar etdi. Bununla belə, sonrakı illər ərzində bu sığorta növünün digər növləri də inkişaf etməyə başladı. Buna misal olaraq Almaniyada işçilərini icbari sığortaya cəlb edilməsini qeyd edə bilərik.

Ümumi sığorta sahəsi üzrə Rusiyada 1903-cü ildə “Müəssisə, fabrik, zavod sənayesində baş verən hadisələr nəticəsində zərərçəkmiş şəxslərə mükafatların verilməsi ilə bağlı qanun çox mühüm rol oynadı. Bu qanunun mahiyyəti ondan ibarət idi ki, sahibkara istehsalatda baş vermiş zərərin nəticəsində işçiyə dəyən zərəri ödəməklə bağlı məsuliyyəti öz üzərinə götürürdü. Bununla da onun sonrakı illər ərzində Rusiyadan kollektiv sığorta sürətlə inkişaf etdi.

Müasir dövrdə bu sığorta növü yalnız 1 ayrı fərdlərin deyil, onların ailə üzvlərini də baş verə biləcək risklərdən kompleks müdafiəsini təmin edir. Bədbəxt hadisələrdən sığorta da könüllü və icbari sığorta növlərinə ayrılır.

1. Bədbəxt hadisələrdən icbari sığorta. Sığortanın bu növü özü də 3 istiqamət üzrə tətbiq edilir. Bu bədbəxt hadisələrdən icbari sığorta haqqı sosial sığorta sisteminin əsas tərkib elementi hesab edilir. Bu sığorta növünün fəaliyyət dairəsi daha çox müəssisə və təşkilatlarda baş verən hadisələrlə bağlı nəticələr ilə məhdudlaşdırılır. Belə olduqda isə bu sığortanın əsas məzmunu

ondan ibarətdir ki, sığorta haqları tam formada sahibkar tərəfindən ödənilir. istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrdən icbari sığorta, müasir dövrdə dünyanın bir sıra ölkələrində tətbiq edilir.

Bədbəxt hadisələrdən sığortanın digər bir istiqamət isə turizm sferası üzrə olan hava dəmiryol, su, avtomobil nəqliyyatı ilə beynəlxalq turizm marşrutları əsasən icbari şəxsi sığorta hesab edilir. Səyahətlə bağlı baş vermiş hər hansı bədbəxt hadisə nəticəsində xəsarətin alınması və ölüm riskinin yaranması ilə əlaqədar sığorta təminatını özündə birləşdirir. Hər hansı bir fəlakət nəticəsində sərnəşinin vəfat etməsi zamanla ödənilən sığorta məbləği və qanunvericilik tərəfindən normativ ölçülərə uyğun şəkildə müəyyənləşdirir. Bu zaman sığorta məbləğinin müəyyən edilməsi şəxsin aldığı xəsarət nəticəsində əlillik hadisəsinin baş verməsi yaxud qəza nəticəsində alınan bədən xəsarətinin ağırlığına görə hesablanılır.

Sərnəşinlərin icbari şəxsi sığortası üzrə tariflər isə Azərsığorta tərəfindən təsdiq edilir və Nəqliyyat Nazirliyi vasitəsilə razılaşdırılır.

Cədvəl 2.1. Dəmiryol nəqliyyatı üzrə alt sərnəşinlərin icbari şəxsi sığortası

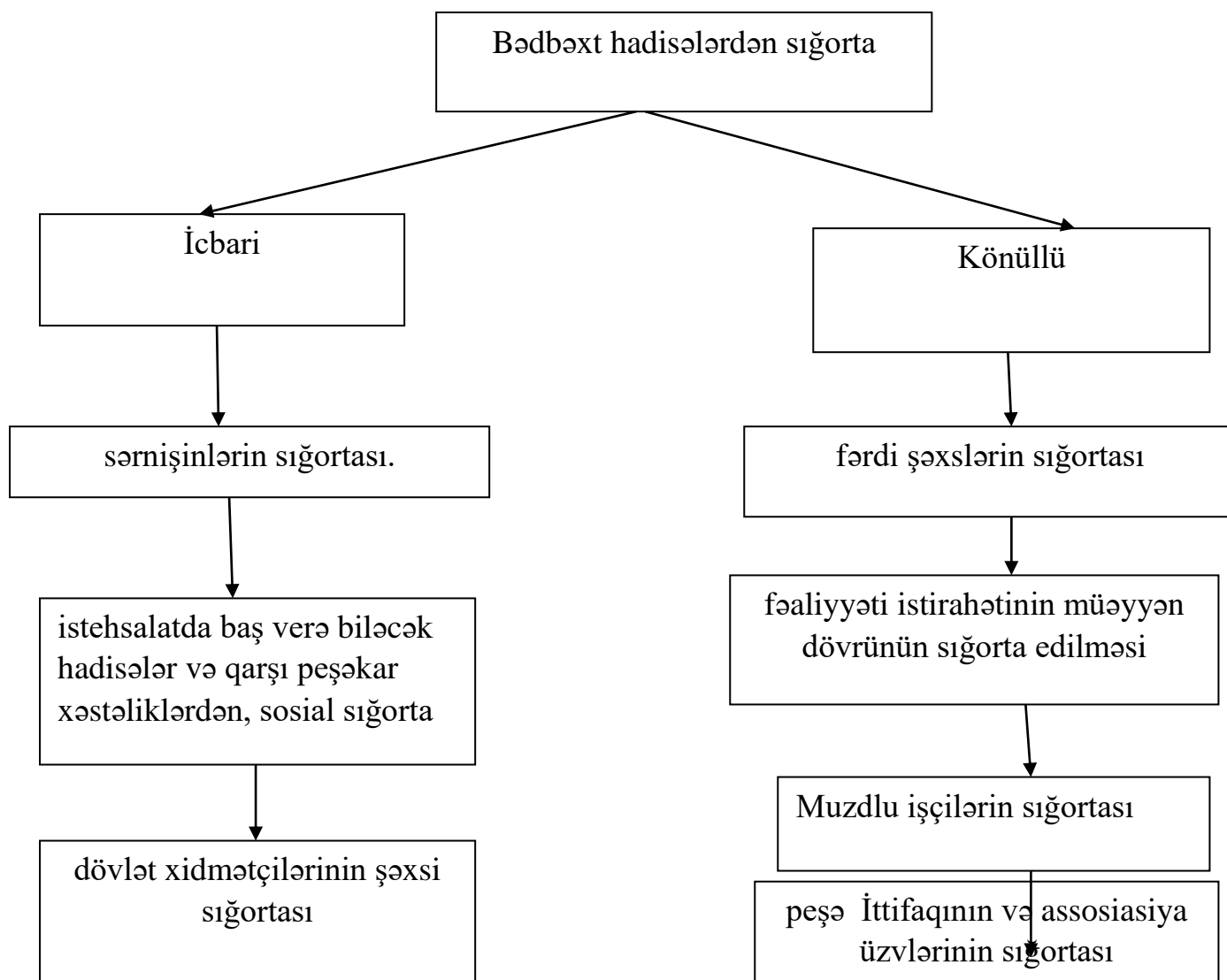
Tarix taktikasının tərkib elementləri	Tarifin ümumi məbləğ üzrə faiz
Xəbərdaredici tədbirlərinin fonduna olan köçürmələr	90.7%
İşlərin icra edilməsinə istiqamətlənən xərclər	4.3%
Netto-stavka	5%
Cəm	100%

Bu bədbəxt hadisələrdən fərdi könüllü sığortaya aşağıdakılar aid edilir.

- Turizm sferası üzrə xarici ölkələrə səfər zamanı könüllü formada tətbiq edilən sığorta ;

- Tibbi sığorta müqaviləsinə uyğun formada insanın həyatının müxtəlif dövrlərini əhatə edən sığorta zəmanəti ilə təyin edilmiş, bədbəxt hadisələrdən tam sığorta

Bədbəxt hadisələrdən sığortanın sxematik şəkildə təsvir edək.

III.FƏSİL. AZƏRBAYCANDA TURİZM SFERASI ÜZRƏ SİĞORTA MÜNASİBƏTLƏRİNİN TURİZM İQTİSAİDYYATINA TƏSİRİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Ölkəmizdə milli sığorta sisteminin turizm iqtisadiyyatında rolu və dövlətin turist siyasətinə təsiri

Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, ölkəmizdə sığortanın sisteminin yaranması hələ XIX əsrdə Azərbaycan neft sənayesinin inkişafı və bu sahəyə xarici investorların cəlb olunması nəticəsində inkişaf etməyə başladı. Bu dövrdə ölkəmizdə əsasən xarici ölkələrin sığorta şirkətlərinin filialları fəaliyyət göstərirdi. Bununla yanaşı, kommersion tipli səhmdar cəmiyyətlər sığorta işinin təşkili ilə məşğul olurdu. Bu dövrdən sığorta portfelinin 65%-i səhmdar cəmiyyətləri, digərləri isə şəhər qarşılıqlı sığorta cəmiyyətlərinin payına düşürdü. ilkin statistik məlumatlara əsasən qeyd edə bilərik ki, 1913-cü ildə çar imperiyası tərəfindən ölkəmizdəki bütün sığorta təşkilatlarından 21mlrd rubl məbləğindən sığorta toplanmışdır.

Bununla yanaşı, bu dövrün məlumatlarına əsasən, Bakı şəhərində 18 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərirdi. Bu sığorta şirkətləri içərisində yanğından sığorta üzrə ixtisaslaşan kompaniyalar üstünlük təşkil edirdi. Növbəti yerlərdə isə əmlak sığortası sahəsində nəqliyyat və yüklərin sığortalanması tuturdu.

Bu dövrdə sığorta könüllü və icbari sığorta növlərinə bölünürdü. Dövlət tərəfindən məcburi sığortaya cəlb edilən və tikinti işləri ilə məşğul olan sahibkarlara həmin tikililər və əlavə könüllü formada sığorta etmək üçün icazə verilirdi. Bu sığortalanmaq xidmətindən isə əsasən kəndli təsərrüfatlarında daha çox zəngin təbəqə istifadə edirdi. İri torpaq sahiblərinin əmlak üzrə adi sığorta növü “malikanə üzrə sığorta tarifi” adlanırdı. Belə olduqda isə mülkədarları sığorta prosesinə sərf etdikləri məsrəfləri kəndləri məcburi sığorta haqları hesabına ödəyirdilər.

Yanğından sığorta ilə əlaqədar fəaliyyət göstərən sığorta kompaniyalarının əsas istiqaməti isə sahibkarların mülklərinin sığortalanmasına istiqamətlənmişdir. Lakin bununla yanaşı, daha ucqar ərazilərdə yaşayan kasıb əhaliyə yüksək tariflər təyin olunması da özünü biruzə verirdi.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaradılması, sığorta işinin xüsusiyyətlərinin də də bir sıra dəyişikliklərin olmasına gətirib çıxardı. Hələ ilkin dövrlərdə böyük iqtisadi çətinliklərin olmasına baxmayaraq, Azərbaycan

Demokratik Respublikası, təbii fəlakətlər nəticəsində baş verən itkilər üzrə təsərrüfatlara müxtəlif yardımlar göstərir. Bu dövrdə ölkəmizdə milli sığorta sisteminin formalaşması baxımından bir neçə layihə işlənib hazırlanmışdır. Lakin ölkədə sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra sığorta işi yenidən iflic vəziyyətə düşdü. Siyasi və iqtisadi sahədə bir sıra köklü dəyişikliklər baş verdi və nəticədə sənayenin bütün sahələri milliləşdirildi.

20-ci illərin 2-ci yarısında mürəkkəb iqtisadi şəraitin olmasına baxmayaraq, bir sıra sığorta növləri sahəsində canlanma hiss edilirdi. Bu dövrdə şəxsi sığorta sahəsində və eləcə də həyat sığortasının yeni və sadələşmiş növünün tətbiq edilməsinə başlandı.

Böyük Vətən müharibəsi bir sıra ölkələrdə olduğu kimi SSRİ və ondan daxil olan respublikalarda da sığorta sisteminin zəifləməsi və tənəzzülə uğramasına səbəb oldu. Bunun nəticəsində kollektiv sığorta sistemindən zərərlə işlədiyi üçün onların fəaliyyəti 1942-ci ildən etibarən dayandırıldı. Bunun əvəzinə isə nisbətən fərdi sığorta növləri tətbiq edilməyə başlandı. Müharibədən sonrakı illər ərzində isə bu sahə üzrə bir sıra funksional dəyişikliklər baş verdi. Belə ki 1958-ci ilə qədər dövlət sığortasına mərkəzləşdirilmiş ümumittifaq strukturu kimi qəbul edilirdi. Lakin 1967-1991-ci illər ərzində sığorta sistemi üzrə qeyri mərkəzləşmə siyasətini tətbiq edilməyə başlandı.

Bu dövr üçün ölkəmizdə dövlət sığortasının inkişaf göstəricilərinə nəzər salaq.

Cədvəl 3.1. Azərbaycanada dövlət sığortasını inkişaf göstəricilərə (1985-ci il üzrə)

Sığorta orqanlarının sayı	77
Sığorta məbləğləri və ödənişlərə <ul style="list-style-type: none"> ▪ xalq təsərrüfatı üzrə ▪ əhali üzrə 	61.7 65.9
Sığorta tədiyyələri üzrə daxilolmalar <ul style="list-style-type: none"> ▪ xalq təsərrüfatı üzrə 	61.3

▪ əhali üzrə	117.8
Könüllü sığorta üzrə müqavilələrin sayı (mln)	3.2
bir ailəyə düşən könüllü sığorta üzrə ödənişlərin məbləği	106.1
Milli gəlir, mln rubl	11437
Əhali sayı	6.8

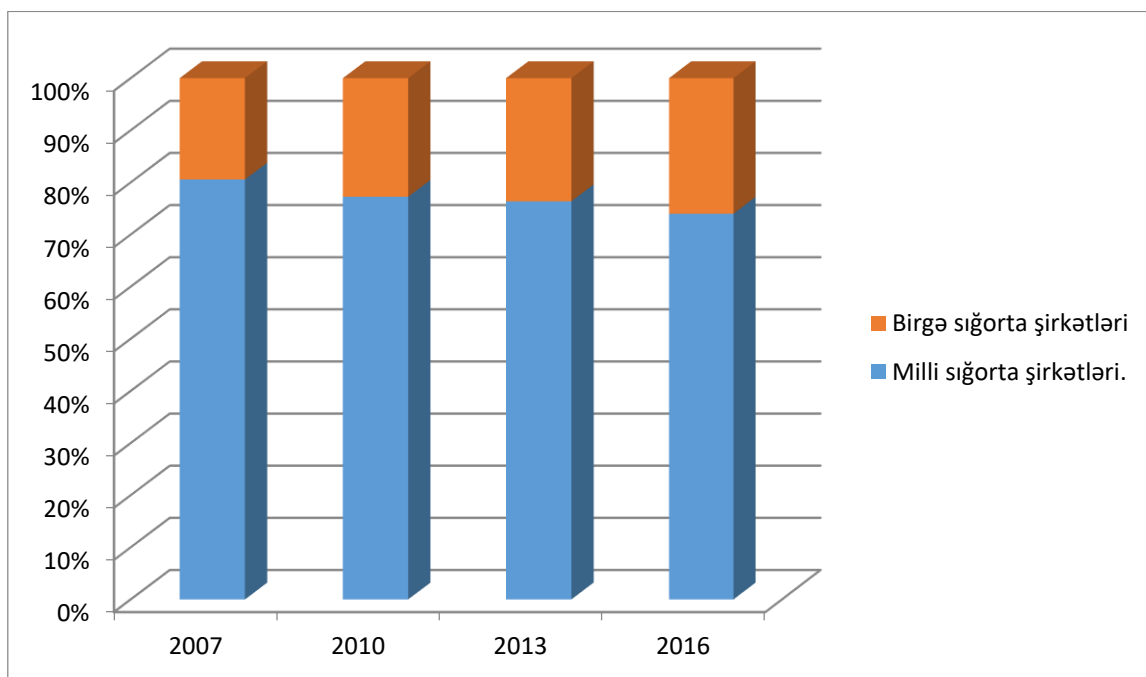
1990-cı illərdən sonra sığorta işi Azərbaycanda inkişaf etməyə başladı. Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti yaradıldı. Bu təşkilatın yaradılması Azərbaycanda sığorta münasibətlərinin inkişaf etməsi ilə tənzimlənməsi və sığorta xidmətləri bazarının inkişaf etməsi baxımından çox mühüm rol oynadı. Azərbaycanda 1993-cü ildə “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi və Sığorta Cəmiyyəti İttifaqının yaradılması sığorta fəaliyyətində köklü şəkildə dəyişiklik edilməsinə və ya bu fəaliyyətin inkişafı baxımından, geniş imkanlar açdı.

1998-200-ci illərdə ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi baxımından dövlət Sığorta Nəzarəti tərəfindən bir konsepsiya işlənib hazırlandı.

Sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi və inkişafı baxımından mühüm rol oynasa da, sığorta bazarı inkişaf etdikcə, bu qanunun da təkmilləşdirilməsi, zəruriyyəti meydana çıxırdı. Məhz bu zərurətdən irəli gələrək dövlət Sığorta Nəzarəti və Sığortaçılar İttifaqı ilə birləşərək sığortanı inkişaf xüsusiyyətlərini və sığorta bazarının tələb və təkliflərini nəzərə alaraq bu qanunun beynəlxalq standartlara uyğun variantını işləyib hazırladı. Bununla da 1999-cu ildən sığorta haqqında qəbul edilən yeni qanun qüvvəyə mindi. Sonrakı illər ərzində sığorta təşkilatlarının maliyyə bazasının möhkəmləndirilməsi, sığorta fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi və sığorta

münasibətlərinin tənzimlənməsi Milli iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi sığortanın rolunun daha da yüksəlməsinə səbəb oldu.

Diqram 3.1. 2007, 2010, 2013, 2016-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasında sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitallarının həcmi (mlrd manat)

Müxtəlif illər ərzində ölkəmizdən milli sığorta sisteminin inkişafı bir sıra sahələrdə olduğu kimi, turizm sferasında da öz təsirini göstərmişdir. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə mövcud coğrafi, iqtisadi potensialın bütövlükdə təbii əhali artımı, turizmin inkişafı üçün bazar xüsusiyyətlərinə uyğun nəticələr formalaşdırır. Sığorta sisteminin inkişafa dövlətin turizm siyasətinə paralel olaraq öz təsirini göstərir. Belə ki, təkmilləşmiş sığorta sisteminin olması insanların səyahəti zamanı baş verə biləcək hər hansı bədbəxt hadisələrdən müdafiə edilməsi tələbatını yaradır. Xüsusilə son illər ərzində ölkə əhalisi üçün intensiv istifadə baxımından daha aktual bir sahəyə çevirmişdir. Əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəlməsi, onların ənənəvi tələbatlarla yanaşı, dünya dəyərlərinə uyğun tələbatların formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu sferada, xüsusilə ölkəmizdə olan turizm sənayesinin eləcə də əyləncə, Mədəniyyət sahələrinin inkişafı, onun ölkədə mövcud resursların iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsi, həmçinin Avropa ilə Şərq sistemindən formalaşmış ictimai iaşə müəssisələrinin perspektivlərinə uyğun

olaraq daha da dərinləşir. Xüsusilə mənzil məişət şəraitinin yüksək standartlara uyğun ümumilikdə ölkənin turizm zövqünə uyğun dəyişdirilməsi və psixoloji amil olaraq turizmin inkişafına şərait yaradır. Ölkəmizin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etməsi və beynəlxalq layihələrin əsas iqtisadi xalqa çevrilməsi, bazar iqtisadiyyatı şəraitində əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəlməsini həyat şəraitinin yaxşılaşmasına da səbəb olur. Bu isə Azərbaycanda turizmin təşkilatlanması baxımından əhalinin də turist siyasətinə təsir göstərməsi və bununla da səyahət tələbatın daha da artmasına səbəb olur. Bu tələbatdan irəli gələrək ölkə daxilində və ölkədən kənara səyahət edən hər bir məkanda baş baş verə biləcək hər hansısa təhlükəli situasiyalarda müdafiə olunmaq zərurətini hiss edir. Bu zərurətin tam ödənilməsi isə inkişaf etmiş sığorta sisteminin mövcudluğu ilə şərtlənir. Turizm motivinin özü də ona əhalinin daxili həyat tərzi və məşğulluğu ilə paralel olaraq inkişaf edir.

Sığorta sisteminin formalaşması və inkişafı, milli sığorta bazarının , dünya sığorta sistemində inteqrasiya prosesinin sürətlənməsində çox mühüm rol oynayır. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra, sığorta işinin inkişaf etməsi, bir sıra sığorta növlərinin tətbiqi və reallaşmasına səbəb olmuşdur. Milli sığorta bazarı isə bildiyimiz kimi, sığortalı və sığortaçının tələb və təklifinə müvafiq olaraq sığorta prosesini reallaşdırdığı bir məkandır. Müasir dövrdə sığorta təşkilatları, milli sığorta bazarında öz sığorta xidmətlərinin səviyyəsini yüksəltməyə və uğur da onlara daha etibarlı sığorta təminatları yaratmağa çalışırlar.

İctimai pul münasibətlərinin bir bölməsi kimi fəaliyyət göstərən sığorta bazarında alqı-satqı əməliyyatlarının iştirakçısı baxımından sığorta xidmətini alıcı və satıcılara təqdim edir. Sığorta bazarının ümumi inkişafı isə müxtəlif göstəricilər sistemində əks edilir. Bu göstəricilərə misal olaraq, ümumdaxili məhsulun həcmi, sığorta haqlarının ümumdaxili məhsula olan nisbəti, əhalinin hər nəfərinə düşən sığorta haqlarının həcmi göstərə bilərik.

Cədvəl 3.2. Milli sığorta haqlarının ÜDM-yə olan nisbəti

İl	ÜDM (mln ,AZN)	Sığorta haqları
1998	3184.2	11.2
2000	4718.1	15.6
2002	6062.6	41.7
2004	8436.2	66.3
2006	18746.2	91.5
2008	38005.6	196.4
2010	51157.9	343.1
2012	54742.4	456.1
2014	59846.1	514.9
2016	62145.3	612.8

Xudiyev N.N “Sığorta işi” Bakı, 2003, səh 42

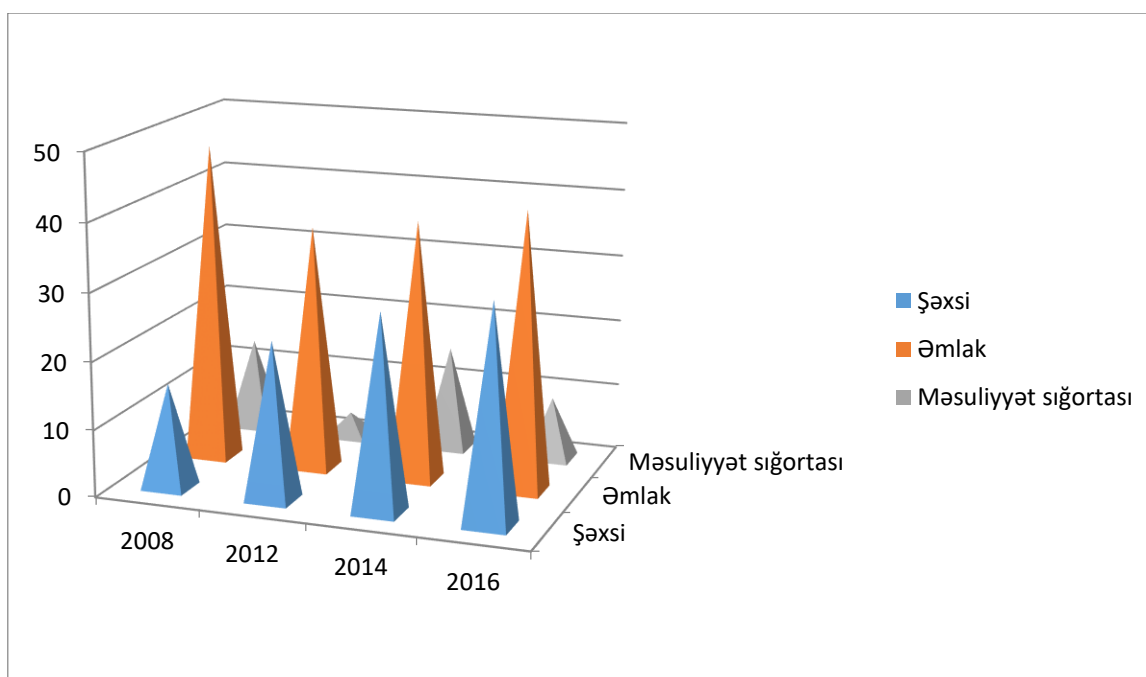
Hal-hazırda iqtisadi islahat və dayanıqlı inkişaf şəraitində sığorta bazarının tədqiqatı baxımından ciddi tələbat yaranmışdır. Bu münasibətlərin xüsusi sosial iqtisadi strukturu formasında çıxış edən sığorta bazarı burada təkliflərin formalaşdığı və bu təkliflərə uyğun tələbatın yarandığı məkan kimi baxa bilərik.

Sığorta bazarının mövcudluğunun əsas şərtlərindən biri kimi məhz sığorta xidmətlərinə olan tələbat təşkil edir. Özündə bir sıra sığorta xidmətlərinin birləşdirən sığorta bazarı müxtəlif struktur hissələri cəmləşdirən mürəkkəb sistemi əmələ gətirir. Sığorta bazarının əsas tərkib hissəsi sığorta kampaniyası və sığorta cəmiyyəti hesab edilir. Sığorta şirkətlərinin mövcudluğu əsasında sığorta fondundan istifadə prosesi və digər iqtisadi münasibətləri formalaşır.

Sığorta bazarında tələb və təklifin bir- birini tamamlanması sığorta xidmətinin reallaşdırılması baxımından çox mühüm rol oynayır. Belə ki, iqtisadi rəqabət şəraitində sığorta bazarı tənzimləyici funksiyanı icra edir. Rəqabətin mövcudluğu sığorta bazarının fəaliyyəti və inkişafı üçün əsas şərt deyil. Sığorta bazarının fəaliyyətinin davamlı formada təmin edilməsi üçün sığorta kampaniyalarının mütəmadi olaraq potensial müştərilərə axtarması və onları sığorta xidmətlərindən istifadə etməyə cəlb etməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ölkəmizdə sığorta bazarının inkişafına nəzər salsaq görürük ki, hələ 19-cu əsrin 2-ci yarısından etibarən sığorta bazarı strukturları geniş formada fəaliyyət göstərir. Ölkəmizin sığorta bazarı Rusiya və dünya sığorta bazarlarına inteqrasiya etmişdir.

Diaqram 3.2. Milli sığorta bazarında sığorta və onun strukturu

3.2. Azərbaycanada turizm sahəsi üzrə sığorta firmalarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin ölçülməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Ölkəmizdə bütün sahələr sərbəst bazar iqtisadiyyatı şəraitində yaranıb və müasir dövrdə sürətlə inkişaf edir. Belə bir şəraitdə, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta firmalara öz maliyyə bacarıqlarından istifadə edərək maliyyə bazarlarında öz

üzərinə müəyyən riskləri öhdəlik olaraq götürüblər. Maliyyə qabiliyyətinin və maliyyə sabitliyinin mövcudluğu sığorta bazarlarında sığorta şirkətlərində baş verə biləcək hər hansı bir böhrandan qorunmasına və nəticə etibarilə inkişafına şərait yaradır. Ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin və sığorta bazarının inkişafı baxımından sığorta şirkətlərinin səmərəliyin artırılması istiqamətində bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu tədbirlər aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən kiçik şirkətlərin birləşməsi və ya istehsalı xərclərin azaldılması vasitəsilə sığorta şirkətlərinin məhsuldarlığının artırılması . Bu metodla böyük şirkətlərin zərərlərinin xərclərini azalda bilmə qabiliyyətinə malik olduqlarını və bunun vasitəsilə böyük ədədlər qanunu maddəsinə də tətbiq etmə və istehsalı sabit xərclərin çoxluğu bununla yanaşı, böyük miqyasda investisiya qoyuluşundan istifadə etmək məqsədi ilə yüksək səmərəlilik və məhsuldarlıq və bununla yanaşı, rəqabət meydanında böyük uğur qazanırlar.
2. sığorta şirkətlərinin investisiyalarını artırmaq məqsədi ilə bu şirkətlərə dövlət və digər nəzarətçi təşkilatlar tərəfindən kömək göstərilməsi, həmçinin daxili resurslardan istifadə edərək, lazımı yatırımın cəlb edilməsi
3. sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi baxımından sığorta bazarında sabit və təhlükəsizliyin yaradılmasına və eləcə də sığortalıların, sığorta şirkətlərin xidmətlərindən istifadə etməsinə cəlb edilməsi
4. Maksimum səmərəlilik və məhsuldarlığa malik ola biləcək sığorta firmalarının mülkədar quruluşunun müəyyənləşdirilməsi, sığorta şirkətlərinin məhsuldarlığına, səmərəli fəaliyyətinə təsir edə bilər. Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, yüksək məhsuldarlığın əldə edilməsi baxımından mülkiyyət quruluşunun müəyyən edilməsi əsasən, sığorta, firmaların, keyfiyyət və kəmiyyət baxımından xidmətlərin yaxşılaşmasına və sığorta bazarının canlanmasına çox mühüm rol oynaya bilər.
5. təcrübəli ekspert mütəxəssislərdən və statistika mühasiblərindən istifadə sığorta şirkətlərinin səmərəliyinə təsir göstərir.

Ümumilikdə, qeyd etməliyik ki, istənilən sahə üzrə iqtisadi inkişafı, iqtisadiyyatda mövcud olan sektorların səmərəli vasitəsi ilə baş verir. Bu baxımdan sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə nəzarət edilməsi, burada maliyyə və valyuta bazarlarının sabitliyinin təmin edilməsi, səmərəliliyə təsir edən əsas amillərdən hesab edilir.

Bu sığorta şirkətlərinin sosial iqtisadi səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsində Kobb Duqlas istehsal funksiyasını üstünlüklərin də tətbiq etmək olar. Xüsusilə qeyd etməliyik ki, inkişaf etmiş ölkələrdə kapital əmək tutumlu istehsal şirkətlərinin fəaliyyəti zamanı firmaların sığortalanması öhdəliyi və prosedurun bir birindən tamamilə fərqlənir. əmək tutumlu sektorlar üzrə sığorta ödənişləri daha çox həyat sığortası və məsuliyyət sığortası üzərində qurulur. Kapital tutumlu sektorlarda isə sığortaların texniki effektiv səviyyəsi digər sahələrin nisbətən daha yüksək olur. Lakin bununla yanaşı, hər bir ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sığorta fəaliyyətində, sosial, iqtisadi səmərəlilik meyarları da bir birindən fərqlənir. Hər hansı bir şirkətin fəaliyyətində iqtisadi səmərəlilik, nə qədər çox olarsa, bu zaman şirkətin sosial sığorta ödənişləri, o qədər artmış olar.

Səmərəlilik anlayışı isə istehsal sistemi və ya xidməti vasitəsilə istehsal edilmiş məhsul və girişlərin əlaqəsini əks etdirən və məhsulun istehsalı üçün işlədilən çıxışı amildir. Məhz bu baxımdan məhsuldarlıq malların və xidmətlərin istehsalında resurslardan səmərəli şəkildə istifadə kimi təqdim olunur. səmərəliliyi bir sıra növləri mövcuddur.

1. Texniki səmərəlilik .
2. bölüşdürmə səmərəlilik
3. iqtisadi səmərəlilik

Avropa tədqiqatçıları tərəfindən bu anlayışa verilən tərif isə aşağıdakı formadaadır.

- səmərəlilik əmək və istehsal amillərin hər birindən istifadə edilmə dərəcəsidir.

- səmərəlilik ilk növbədə belə bir baxışdır ki, daima mövcud olan durumu yaxşılaşdırmaq istiqamətində fəaliyyəti özündə əks etdirir.

Azərbaycanın milli sığorta bazarında sığorta xidmətlərinin reallaşdırılmasını həyata keçirən sığorta şirkətlərinin səmərəli fəaliyyət göstərmək məqsədilə ilk növbədə, səmərəli idarəetmə məsələlərinə daha çox diqqət yetirirlər. Belə ki, həmin şirkətlərin fəaliyyət göstərməsi üçün əsas məsələ onların əldə etdiyi gəlirdən asılıdır. Bunun üçünsə sadəcə olaraq, resurslardan deyil, resursların tərkib və o resurslardan istifadə etmə. metodları da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sığorta şirkətləri tərəfindən sığorta xidmətlərinin vaxtında yerinə yetirilməsi isə müəyyən bir fəaliyyətin ən vacib amillərindən hesab edilir. Belə ki, sığorta ödənişinin həyata keçirilməsi zamanı zərərçəkmişlər kifayət qədər əsəbi olur və bu xidmətin icrası zamanı vaxt itkisinin sevmirlər. Buna görə də nə zərərçəkmişə onun tələbinə uyğun da operativ xidmət göstərilməsi əsas meyar hesab edirlər. Müştərilərin sığorta bazarından sığorta xidmətini göstərən təşkilatıq seçməsi məhz bu xüsusiyyətdən irəli gəlir.

Sığorta şirkətləri arasında rəqabət qabiliyyətini məhz onların fəaliyyətindən asılı olaraq dəyişir. Sığorta şirkətləri də öz növbəsində, sistemli və operativ fəaliyyətini təşkil etmək, səmərəliliyin artırılmasına nail olmağa çalışırlar. Onlar öz fəaliyyətinin və sığorta bazarında mövcudluğunu qoruyub saxlamaq məqsədilə itkiləri azaldırlar. Xüsusilə, sığorta şirkətlərində satış şəbəkəsinin şirkətin fəaliyyətində rolu çox önəmli hesab edilir.

Sığorta firmalarından peşəkar agentləri və satış şəbəkəsinin fəaliyyəti sığorta haqlarının çoxalmasına səbəb olur. Buna müvafiq olaraq qeyd edə bilərik ki, peşəkar satış şəbəkəsinin səmərəli fəaliyyətində bir sıra xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlər aşağıdakılardan ibarətdir

1. sığorta təkliflərin sayı ;
2. sığorta təşkilatından sığorta olunmaq üçün müraciət edənlərin sayı ;
3. Yeni sığorta olunanların sayı ;

4. satılan sığortaların növləri ;

Ölkəmizdə sığorta təşkilatı kimi fəaliyyət göstərmək üçün Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarət Xidmətindən fəaliyyəti lisenziyası əldə edilməlidir. Sığorta firmalarının yaradılması, bağlanması qaydaları müvafiq olaraq Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti tərəfindən tənzimlənir. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə uyğun olaraq son illər ölkəmizdə sığorta nüfuz əmsalının öyrənilməsi zəruri hesab edilir. Belə ki, sığorta nüfuz əmsalı sığorta haqqının hər ölkənin ümummilli məhsula nisbətində deyilir və sığortanın inkişaf göstəricisi hesab edilir. Buna görə də bu göstəricinin başı aşağı olar və yaxud yüksək olması həmin ölkədən sığorta fəaliyyətinin inkişafının əsas göstəricisi sayılır. Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra həyata keçirdiyimiz layihələrin ən mühüm iqtisadi artım və inkişaf əldə etmişdir. Bu müddət ərzində sığorta şirkətlərinin yaranması və fəaliyyətinin genişlənməsi və ya sığorta sahəsində mövcud problemlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynamışdır.

Ölkəmizin sığorta nüfuz əmsalı Avropa ölkələri ilə müqayisədə xeyli dərəcədə aşağıdır. Bu baxımdan ilk öncə ümummilli məhsulda iqtisadi inkişafın artmasına görə sığorta nüfuzunun artırılması məqsədilə mühüm tədbirlər həyata keçirməlidir. Bu istiqamətdə ilk addım isə milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən şirkətlərin səmərəliyinin artırılması ilə bağlı tədbirlərin görülməsidir.

Bununla yanaşı, sığorta nüfuz əmsalı nisbətən aşağı olması, ölkədə əlverişli olmayan iqtisadi şərait , sığortası bazarının quruluşu, nisbətən zəif olması əsas səbəb kimi göstərilir.

Cədvəl 3.3. Müxtəlif ölkələr üzrə sığorta nüfuz əmsal

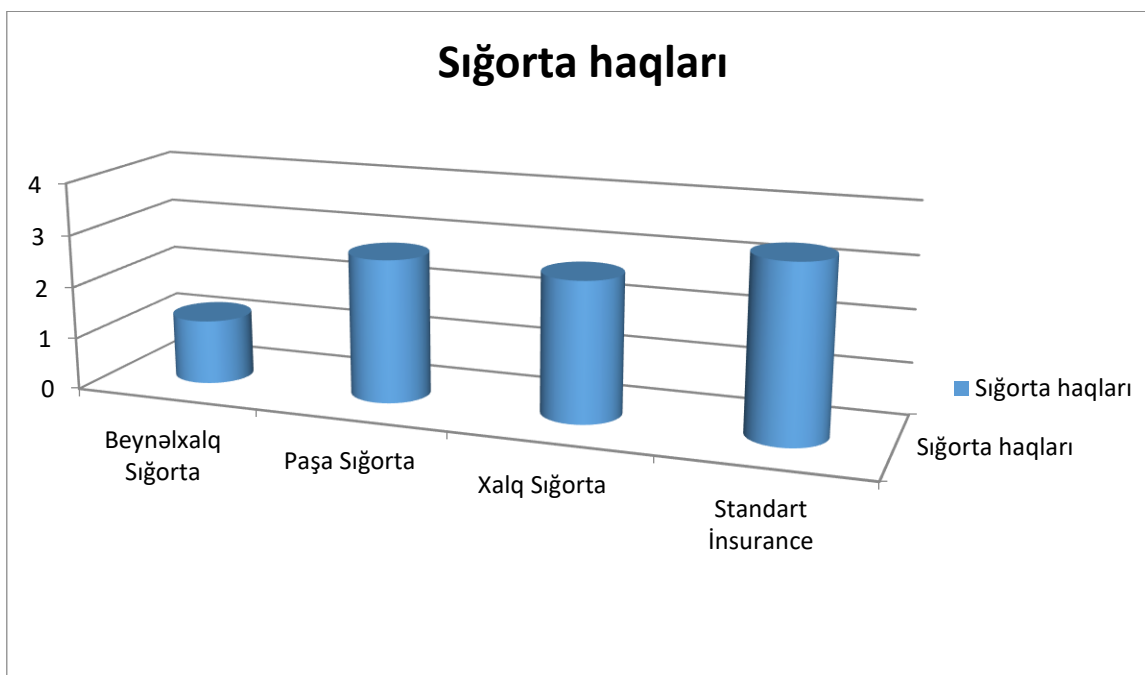
İllər	Türkiyə üzrə nüfuz	Azərbaycanda nüfuz əmsalı	Avropa nüfuz	İranda nüfuz	Digər dövlətlər
-------	-----------------------	------------------------------	-----------------	-----------------	--------------------

	əmsalı		əmsal	əmsalı	üzrə nüfuz əmsalı
2013	1.4	0.7	8.54	2.36	6.08
2015	1.6	0.6	8.54	2.39	5.71
2017	1.6	0.9	5.39	2.6	5.71

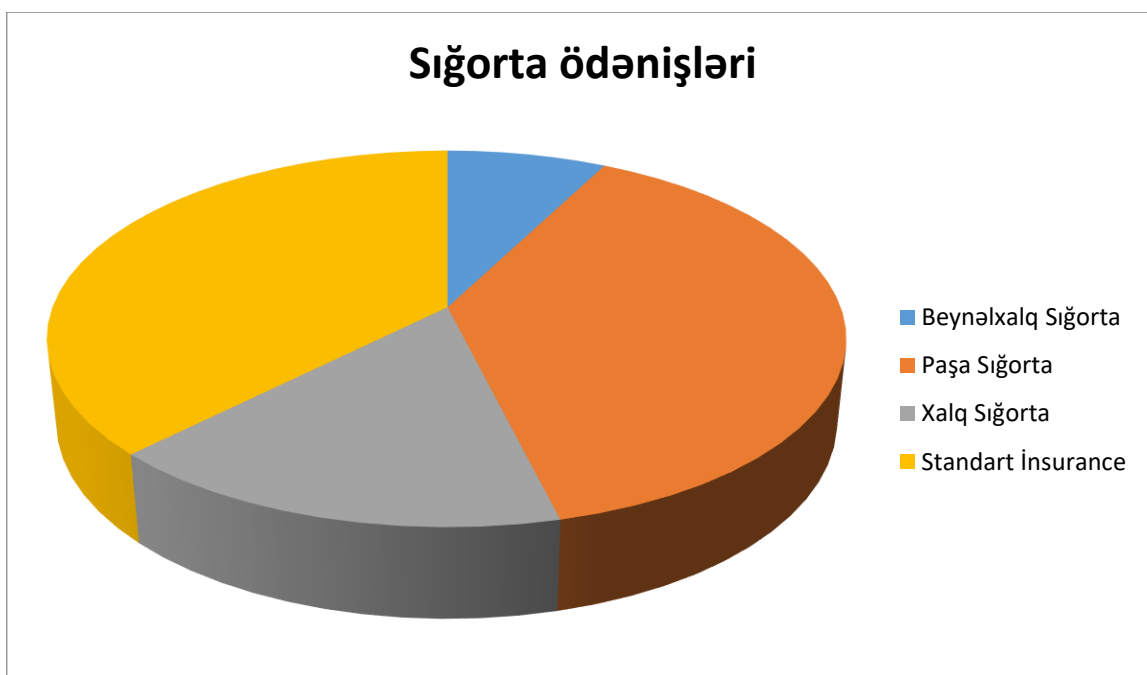
Sadaladığımız məsələlər ilə yanaşan ölkə əhalisinin sığorta xidmətlərinin istifadə səviyyəsi və ya ölkəmizdə fəaliyyət göstərən sığorta firmalarının səmərəliyin aşağı olması sığorta nüfuz əmsalının digər ölkələrlə müqayisədə aşağı düşməsinə səbəb olub.

Ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin effektivliyini və səmərəliliyini artırmaq baxımından onların beynəlxalq səviyyədə inteqrasiyasının təşkil edilməsi və fəaliyyətinin genişləndirilməsi də aktual hesab edilir. Belə ki, sığorta bazarında fəaliyyət göstərən şirkətlər öz maliyyə qabiliyyətini artırmalı, öz strukturlarını yenidən formalaşdırmaq və daima xərcləri azaltmağa çalışırlar. Belə olduqda isə mühüm bir məsələnin həlli zəruri hesab edilir. Şirkətlərin mülkiyyət quruluşu ilə səmərəlilik arasında əlaqə daha səmərəli yüksəldilməsi baxımından zəruri hesab edilir. Sığorta firmalarının mülkiyyət quruluşunu təhlil etmək və səmərəliliklə mülkiyyət quruluşu arasındakı əlaqənin müəyyən edilməsi, səmərəliliyi və makro iqtisadi inkişafa təsir göstərir. Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, sığorta şirkətlərinin səmərəli fəaliyyəti iqtisadi inkişafa və iqtisadi qənaətlərə gətirib çıxarır. Bu sığorta şirkətlərinin resurslardan düzgün inkişaf etməsi və rəqabət şəraitindən səmərəli idarəetmə fəaliyyətinin qorunub saxlanması, iqtisadi inkişaf prosesinə və eləcə də sığorta firmalarının öz sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşmasına mühüm təsir göstərir.

Diaqram 3.3. Azərbaycanın sığorta şirkətlər üzrə sığorta haqları

Diaqram 3.4. Azərbaycanın sığorta şirkətlər üzrə sığorta ödənişləri

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat işinin müxtəlif bölmələrində turizm sferası üzrə sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və ümumilikdə ölkəmizdə sığorta sisteminin formalaşması və inkişaf xüsusiyyətləri təhlil edilmiş və ümumiləşdirilmiş nəticələr əldə olunmuşdur. Sığorta ictimai geniş təkrar istehsal sisteminin zəruri elementi olub və ümumilikdə cəmiyyətin yaşam qabiliyyətinin ən əsas elementlərindən biri hesab edilir. Yalnız turizm sferasında deyil, ümumilikdə müasir dövrdə hər bir ölkənin iqtisadiyyatında gündən-günə rolunun artması bir iqtisadi kateqoriya kimi, onun sosial iqtisadi məzmunu və fəaliyyətinin öyrənilməsini zəruri etmişdir. Hər şeydən əvvəl qeyd etməliyik ki, sığorta məqsədli pul vəsaitləri fondlarının yaradılmasını və bu vəsaitlərin gözlənilməz hadisələr, hər hansı bir risklərin nəticəsində baş verə biləcək zərərlərin kompensasiya edilməsini özündə birləşdirən iqtisadi münasibətlər sistemidir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, məhz dünyada ilk dəfə zərərçəkmiş şəxsə yardım etmək hələ 4500 e.ə Misirdə görülmüşdür. Ümumilikdə, sığortanın ilk formalarının yaranması çox qədim zamanlara aid edir. Hətta quldarlıq cəmiyyətlərində belə o dövrdə zərərlərdən müdafiə olunmaq məqsədi ilə könüllü sığorta müqavilələrinin olması ilə bağlı fərziyyələr mövcuddur. Milli sığorta bazarından turizm sahəsi üzrə sığorta işinin idarə olunması müasir dövrdə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, turizm sığortası daha çox turist risklərin bölgüsü və bundan formalaşan xeyir və ziyanın kompensasiya mexanizmini özündə əks etdirir. Bu zaman milli sığorta bazarında sığorta əsasən, xəbərdarlıq, yığım kimi prosesləri öz öhdəliyinə Bu zaman turizm sferası üzrə risklərin ödənilməsi sığortanın risklilik funksiyasını yerinə yetirir. Xüsusilə də 20-ci əsrdən etibarən cəmiyyət həyatının demək olar ki, bütün sahələri üzrə intensivləşən qloballaşma proseslərinin nəticəsi olaraq turizmin daha da inkişaf etməsi, turizm bazarının inkişafı birbaşa olaraq turistlərin təhlükəsizlik və bir sıra proseslər də baş verə biləcək hər hansı itkilərdən müdafiə olunması məsələlərini gündəmə gətirdi. Belə ki, turizm elə bir fəaliyyət sferası kimi çıxış edir ki, onun inkişafına birbaşa olaraq insanların hərəkətliliyi ilə bağlıdır və belə olduqda isə, turistlərə lazımı xidmətlər göstərilməsi onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

məsələləri hər zaman öz aktuallığını qoruyur. Müasir dövrdə milyonlarla insanın gündəlik həyatının tərkib hissəsi hesab edilən turizm, xüsusilə də insanların iş yerlərindən ümumiyyətlə, yaşadıqları ərazidən sərbəst hərəkət etmələrini və bu zaman da onların yaradılan tələbatlarının ödənilməsi üçün müxtəlif xidmətlər sferasında özünə aid edir. Məhz elə buna görə də, milli sığorta bazarının turizm sferasında sığorta işinin idarə edilməsində rolu olduqca əhəmiyyətlidir.

Ümumilikdə, qeyd etməliyik ki, turizm hal hazırda dünya iqtisadiyyatında cəmiyyətin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafın nəticəsi kimi çox önəmli bir yer tutdu. Müxtəlif ədəbiyyatlarda turizm anlayışına turist, səyahət motivləri, turizm ehtiyatları və ümumilikdə bir sıra məsələləri aid edilir. Xüsusilə də turizmin müasir dövrümüzdə insanlar rəsindəki mövqeyini öyrənmək üçün bu gün dünyada müxtəlif normaları formaları ilə yanaşı, insanlara məhz bu turizm səfərlərinə getməyə cəlb edir, motivləri müəyyənləşdirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizm motivlərinin formalaşmasına, insanların turizmə daha çox marağının yaranmasından, eləcə də bu sferanın inkişafına şərait yaradır və belə olduqda isə, insanları turist səfərləri, zamanı baş verə biləcək hər hansı bir zərərlərin qarşısının alınması etibarilə müdafiə sistemindən və beləliklə də milli sığorta bazarının fəaliyyətində daha da genişlənilir. Turizm motivinin yaranması turizm tələbinin yaranması da turizmin məzmununda çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Turizm motivinin və turizm tələbinin yaranması turizmin məzmununda çox mühüm paya malikdir. Səyahət motivləri turizm tələbinin yaranmasının əsas şərti kimi xüsusilə insanların dünyaya baxışları, təhsil səviyyələri və eyni zamanda digər tələblərin ödənməsi istəklərini üzə çıxarır. Turizm motivlərinin düzgün anlaşılması, turizm məhsulunun planlaşdırılmasının yaradılması və reallaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etdiyimiz məsələlərlə bağlı olan bir sıra təkliflər əldə edilmişdir ki, bunlara nəzər salaq.

1. turizm sferası üzrə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətində sığorta şirkətləri tərəfindən təklif edilən sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması ;
2. ölkəmizdən milli sığorta sisteminin turizm iqtisadiyyatında rolu təhlil edilmiş və dövlətin turizm siyasətinə təsirinin əsas istiqamətləri müəyyən edilərək bununla bağlı təkliflər hazırlanmışdır.
3. turistlərin istifadə etmək istədiyi sığorta növü üzrə sığorta şirkəti tərəfindən geniş məlumatın verilməsi . Bu sığorta rəsmiləşdirilməsindən sonra baş verə biləcək anlaşılmazlıqların və problemlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır.
4. turizm sferası sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi baxımından xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə etmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, beynəlxalq təcrübənin Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinə tətbiq edilməsi yalnız turizm sferası üzrə deyil, bütün sektorlar üzrə sığorta münasibətlərinin inkişafına şərait yaradır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2013, ARDSK
2. Azərbaycan Respublikasının “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanunu . AR Milli Məclisi 25.12.2007 tarixli qərarı
3. Akif Kərimov “Sığorta” Bakı, 2000
4. A.M.Kərimov “Maliyyə” , 2001
5. Bəybala Xankişiyev “Sığorta” Bakı, 2005
6. Bəybala Xankişiyev “Sığorta fəaliyyətinin əsasları” Bakı, 2006
7. Bəyalı Ataşov “Maliyyə Bazarları” Bakı, 2016
8. Bağırov Damət “Maliyyə” 2011
9. Əliyeva Gülşən Elşən qızı “Sığorta təşkilatlarının maliyyə resursları və onların artırılması yolları” mag, dis. Bakı, 2015
1. Qeybullayev Qeybullayev “İqtisadi risk nəzəriyyəsinin əsasları” , Bakı, 2003
2. Qarayev F.M “ Sığorta bazarı maliyyə bazarının tərkib hissəsidir: İqtisadiyyat qəzeti , 2003
3. Xudiyev N.N “Sığorta işi” Bakı, 2003
4. Xudiyev N.N “Sığorta işi sığortaçının maliyyə potensialı və sığorta resurslarının idarə edilməsi “ Bakı, 2003
5. Xan Hüseyin Kazımlı, İbrahim Quliyev “İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi” Bakı, 2011
6. Xudiyev Nizami “Azərbaycan milli sığorta bazarının formalaşdığı şəraitdə sığorta resurslarının idarə edilməsi iq.üz.fə.el.do.də.al.üç.tə.ed.dis Bakı 2010
7. İ.M.Abbasov, İ.C.Həsənov “Sığorta işinin təşkili “ Bakı, 2013
8. İmanov Niyazi “Azərbaycanda sığorta fəaliyyəti və onun tənzimlənməsi problemləri” iq.el.na.al.də.al.tə.ed.dis Bakı, 2008,
9. Məmmədov Saleh “Maliyyə” Bakı, 1997
- 10.M.Y.Məhərrəmov “Sığorta işi haqqında qısa məlumat və terminlərin lüğəti” Bakı, 2003

11. Nazim Əhmədov “Maliyyənin əsasları” Bakı, 2016
12. Prof. B. A. Xankişiyev, P. N. Abdullayev “Sığorta işi” Bakı, 2004
13. “Sığort” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar toplusu, Bakı, 2005
14. Sadıqov M, Hüseynov A, Zeynalov V “Korporativ maliyyə” Bakı, 2007
15. Səmədov Turan “Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə resurslarının idarə olunması problemləri” mag, dis, Bakı 2015
16. Гвозденко А.А “Основы страхования” М, 2004
17. Сплетухов Я.А, Жуков Е.Ф. Страхование Учебное Пособие, 2012
18. Гвозденко А.А. Основы страхования. Финансы и статистика, 2004
19. Банасинский А. “Теория страхования”, 2002
20. Александрова Т.Г., Мещерякова О.В. «Коммерческое страхование», Москва 2012
21. Воблий К.Т. «Основы экономики страхования», Москва 2007
22. Г.В. Чернова. Страхование. Учебник. Москва, 2009
23. https://az.wikipedia.org/wiki/Məhdud_Məsuliyyətli_Cəmiyyət
24. <https://az.wikipedia.org/wiki/Sığorta>
25. http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=32
26. <http://www.maliyye.gov.az>
27. <http://banker.az>
28. <http://www.stat.gov.az>

РЕЗЮМЕ

Если мы посмотрим на историю страхования, следует отметить, прежде всего, важность страхования для защиты от несчастных случаев, которые могут произойти insanlraın были связаны со спросом. Соответственно, в ряде стран, а также в Азербайджане, был проведен ряд мероприятий, связанных с страховой деятельностью. В связи с этим, улучшение отношений между страхованием, связанными с принятием закона о страховой деятельности в страховом регулировании и играет очень важную роль в развитии. Именно в сфере туризма в глобализованном мире наиболее актуальных проблем нашего времени страхования перспективы определяются. Туристический сектор, а также сферы человеческой деятельности, отражая ряд очень большого и считаются современной эпохой глобальной зоны обслуживания. Что считается наиболее выгодным областью экономики является туризм, он также имеет корни в древней истории. Человек охватывает все процессы, регулирующие отношения в этом направлении, так и в остальных туристических, исторических и культурных ресурсов, выгоды от работы профессиональных, спортивных и религиозных целей, но и охватывает целый ряд вопросов. В этом случае, люди меняли место жительства в секторе туризма, в соответствии со структурой, с тем, чтобы защитить от опасностей, которые могут возникнуть, когда вы предпочитаете страхование. Смежный финансовая категория, которая выступает в качестве экономической категории страхования, участвующих в обороте капитала и их распределения и использования средств, необходимых для формирования фондов на основе суммы. Другими словами, Рыночная экономика является важным атрибутом, который выступает в качестве финансового кредитного учреждения в рыночной экономике в страховой категории. Резервный фонд страхования в распоряжении активов страховщика, чтобы компенсировать свои потери, происходящие.

SUMMARY

If we look at the history of insurance, it should be noted, first of all, the importance of insurance to protect against accidents that may occur insanlram were related with the demand. Accordingly, a number of countries as well as in Azerbaijan, carried out a series of measures related to insurance activities. In particular, the improvement of the country after independence the country in this direction in the world of insurance insurance system integration and the creation of a number of insurance companies, these companies contributed to the formation of the types of insurance. In this regard, the improvement of relations between the insurance related to the adoption of the law on insurance activity in insurance regulation and played a very important role in the development. Tourism sector, and the areas of human activity, reflecting a number of very large and is considered the modern era of the global service area. Which is considered the most profitable area of the economy is tourism, he also has roots in ancient history. Human rest covering all the processes regulating relations in this direction and in the rest of tourist, historical and cultural resources, benefit from the work of professional, sports and religious purposes, but also covers a number of issues. In this case, the people changed their places of residence in the tourism sector, according to the structure in order to protect from the dangers that can occur when you prefer insurance. Interconnected financial category, which acts as an economic category of insurance involved in the circulation of capital and their distribution and use of the funds necessary for the formation of funds based on the amount. In other words, The market economy is an important attribute, which acts as a financial credit institution in a market economy in the insurance category. In this case, the specific nature of the insurance fund shall consist of the cost of insurance premiums paid by individuals who participated in the creation of these entities, property damage that may occur during any event directed.

REFERAT

Sığortanın yaranması tarixinə nəzər salsaq, hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, sığortanın yaranma zəruriliyi insanlraın baş verə biləcək bədbəxt hadisələrdən qorumaq tələbatı ilə əlaqəli olmuşdur. Buna müvafiq olaraq, dünyanın bir sıra ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar bir sıra tədbirlər həyata keçirilir. Xüsusilə ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra sığorta işinin təkmilləşdirilməsi və ölkəmizin bu istiqamətdə dünya sığorta sistemində inteqrasiya olunmasına Azərbaycanda bir sıra sığorta şirkətlərinin yaranmasından və bu şirkətlərin nəzdində sığorta növlərinin formalaşmasına təkan vermişdir. Bununla əlaqədar Azərbaycanda sığorta münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olan sığorta haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi və inkişafında çox mühüm rol oynadı.

Məhz qloballaşan dünyada turizm sferası üzrə sığortanın inkişaf perspektivlərinin müəyyənlişməsi müasir dövrün ən aktual məsələlərindən hesab edilir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, turizm serasında sığorta münasibətlərinin meydana gəlməsi tarixi dövr ərzində sığortanın inkişaf edərək bir sıra sahələrə tətbiq edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Turizm sferası, özü isə insan fəaliyyətinin bir sıra sahələrini əks etdirərək, çox geniş və müasir dövrdə əsas və qlobal xidmət sahəsi hesab edilir. İqtisadiyyatın ən gəlirli sahəsi hesab edilən turizmin özünün də qədim tarixi kökləri mövcuddur. İnsan istirahətinin bütün proseslərini əhatə edən və bu istiqamətdə münasibətləri tənzimləyən turizm özündə istirahət, tarix, mədəniyyət sərəvətlərindən bəhrələnmək, iş peşə, idman və dini məqsədlərə eyni zamanda bir sıra məsələləri əhatə edir. Belə olduqda isə insanlar turizm sferasının strukturuna uyğun olaraq öz yaşayış yerlərini dəyişdikləri zaman baş verə biləcək təhlükələrdən qorumaq məqsədilə sığorta daha çox üstünlük verirlər.

Maliyyə kateqoriyası ilə qarşılıqlı əlaqəli iqtisadi kateqoriya kimi çıxış edən sığorta pul vəsaitlərinin dövriyyəsinə və onların bölüşdürülməsi prosesində iştirak edən müvafiq fondların vəsaitlərinin formalaşdırılmasına və istifadəsi üçün zəruri olan məbləğə əsaslanır. Başqa sözlə, sığorta sığortaların əmlak mənafeleləri ilə bağlı

risklərin eləcə də onların həyat və fəaliyyətinə sağlamlığına zərər vura biləcək hadisələr deyil, üçüncü şəxslərin vurulan zərərlərlə əlaqədar sığortalılara qarşı irəli sürdükləri iddiaların təmin edilməsi ilə bağlı bir iqtisadi kateqoriyadır. Bazar iqtisadiyyatının vacib bir atributu kimi çıxış edən sığorta bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə kredit institutunun mühüm kateqoriyasıdır. Sığorta prosesində öz zərərlərinin kompensasiya edilməsi sığortaçının sərəncamında olan ehtiyat fondunun vəsaitləri reallaşır. Bu zaman sığorta fondunun spesifik xüsusiyyəti bundan ibarət olur ki, sığortada iştirak edən şəxslərin ödədiyi sığorta haqlarının hesabına yaradıldığı üçün həmin şəxslərin özlərinə, əmlaklarına baş verə biləcək hər hansı hadisə zamanı zərərin ödənilməsinə istiqamətlənir. Buna müvafiq olaraq qeyd etməliyik ki, hər şeydən əvvəl, bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət, həm vətəndaşlara, həm də müəssisələr müxtəlif hadisələr nəticəsində baş verə biləcək zərərləri tam şəkildə ödəmək iqtidarında deyil.

Xüsusilə də turizm səfərləri, zamanı insanlar öz təhlükəsizliklərinin təmin edilməsi məqsədi ilə gözlənilməz halların baş verməsi hallarında dəyə biləcək zərərlərin qarşısının alınması və kompensasiyası məqsədi ilə sığortanın müxtəlif növləri üzrə sığortalanır. Turizm sferasında sığortanı aktual edən onun inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirən əsas amillər də elə məhz bununla əlaqədardır. Əbəs yerə deyil ki, müasir dövr, insan həyatının ayrılmaz hissəsini təşkil edən turizm müasir dövrdə əvvəlki dövrlərə nisbətən kütləvi şəkil almışdır. Sadaladığımız bütün bu amillərə əsasən qeyd edə bilərik ki, tədqiqat işi olduqca aktual hesab edilir.

]Tədqiqatın məqsədi və qarşıya qoyulan vəzifələr. Tədqiqat işinin məqsədini turizm sferasında sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi, sığorta sisteminin turizm iqtisadiyyatında rolunun müəyyən edilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri təşkil edir. Sadaladığımız bu məqsədlərə uyğun müəyyən vəzifələrin yerinə yetirilməsi zərurəti yaranır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir :

- Turizm sferası üzrə sığorta fəaliyyətinin nəzəri əsaslarının və sosial iqtisadi məzmununun müəyyənləşdirilməsi ;

- Bazar iqtisadiyyatı şəraitində turizm sferası üzrə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi ;
- Turizmdə sığortalanmanın xüsusiyyətlərinə və müxtəlif sığorta növləri üzrə sığortanın inkişaf perspektivləri ;
- Ölkəmizdə milli sığorta sisteminin turizm iqtisadiyyatındakı rolu və dövlətin turist siyasətinin əsas istiqamətləri ;
- Turizm sferası üzrə sığorta sisteminin struktur elementlərinin xarakteristikası ;
- Ölkəmizdə turizm sferası üzrə sığorta firmalarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi ;
- Milli sığorta bazarında sığorta işinin idarəedilməsində və turizm sferası üzrə sığorta proseslərində rolu;

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektini ümumilikdə turizm sahəsində sığorta münasibətlərinin müəyyənləşdirməsi ilə əlaqədar bu sahədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri və həmçinin turizm fəaliyyəti ilə əlaqədar təşkilatlar, predmetini isə turizm sferasına sığorta münasibətlərinin müəyyənləşdirilməsi və sığorta fəaliyyəti təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji əsasını sığorta sistemində turizm iqtisadiyyatının rolu ilə əlaqədar iqtisadçıların və alimlərin söylədiyi fikirlər, ümumilikdə sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və turizm sferasından sığortanın inkişaf perspektivləri ilə əlaqədar müvafiq qanunverici orqanlar tərəfindən qəbul edilmiş qanunvericilik aktları bu sahədə qəbul edilən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlar, qanunlar, digər normativ hüquqi aktlar təşkil edir. Dissertasiya işinin tədqiq edilməsi zamanı ümumiləşdirmə, statistik təhlil, müqayisə , analiz və bir sıra metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Mövzuya uyğun olaraq müxtəlif ədəbiyyatlardan (rus, türk) , statistik göstəricilərdən, Azərbaycan Respublikası

Maliyyə Nazirliyi, Statistika Komitəsi və müxtəlif sığorta şirkətlərinin statistik hesabat məlumatlarından , internet saytlarından və digər vəsaitlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat işində əks olunan məsələlər turizm sferasında sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi istiqamətində ölkəmizdə fəaliyyət göstərən turizm şirkətləri ilə sığorta təşkilatları arasında münasibətlərin tənzimlənməsində istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 8 paragraf, nəticə və təklif, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələrdən ibarətdir.